

บทที่ 2

แนวความคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาบทบาทในการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ ตำบลเชิงคอก อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ผู้ศึกษาได้กำหนดขอบข่ายการศึกษาเอกสารทางวิชาการ แนวคิด และหลักการ ที่เกี่ยวข้องดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับพระพุทธศาสนากับการพัฒนาชุมชน
2. แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ไทยต่อการเมืองและการปกครอง
3. แนวความคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำ
4. แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมทางการเมือง
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับพระพุทธศาสนากับการพัฒนาชุมชน

ความหมายและความสำคัญของพระพุทธศาสนาที่มีต่อการพัฒนานั้น ได้มีนักวิชาการ ทั้งที่เป็นพระสงฆ์ และคฤหัสถ์ได้ให้ทัศนะไว้ ดังนี้

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2523: 5-6) ได้ให้ความหมายของคำว่า “พัฒนา” หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่มีการกำหนดทิศทาง (Directed Change) หรือการเปลี่ยนแปลงที่ได้วางแผนไว้แน่นอนล่วงหน้า (Planned Change) ซึ่งทิศทางที่กำหนดขึ้นย่อมจะต้องเป็นของดีสำหรับกลุ่มหรือชุมชนที่สร้างขึ้น

สำหรับคำว่า ชุมชน (Community) นั้น ในทางวิชาการมีความหมายสั้น ๆ ว่า หมายถึง องค์การทางสังคมอย่างหนึ่งที่มีอาณาเขตครอบคลุมท้องถิ่นหนึ่ง และปวงสมาชิกสามารถบรรลุถึงความต้องการพื้นฐานส่วนใหญ่ได้ และสามารถแก้ไขปัญหาล้วนใหญ่ในชุมชนของตนเองได้

รวมความหมายของการพัฒนาชุมชนก็คือ การเปลี่ยนแปลงส่วนประกอบของชุมชนจากสภาพที่เป็นอยู่ (สภาพที่ไม่พึงปรารถนา ไม่ดีงาม) ไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ (สภาพที่พึงปรารถนาที่ดีงามหรือเจริญ) กล่าวคือ เป็นการจูงใจก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในชุมชน เพื่อเปลี่ยนแปลงสภาพของส่วนประกอบต่าง ๆ ในชุมชน จากสภาพที่ไม่พึงปรารถนาไปสู่สภาพที่พึงปรารถนาอันเป็นเป้าหมายที่ชุมชนตั้งไว้ ฉะนั้นกล่าวโดยสรุป การพัฒนาชุมชนได้แก่ การเปลี่ยนแปลงชุมชนโดยมีการวางแผน (Planned Community Change) (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2523: 10)

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2523: 13) ให้ความสำคัญของการพัฒนาชุมชนก็คือการพัฒนาประเทศ เพราะชุมชนมีทั้งชุมชนเมืองและชุมชนชนบท และชุมชนต่าง ๆ เหล่านี้ประกอบกันขึ้นเป็นประเทศหรือสังคม เมื่อมีการพัฒนาชุมชนอย่างทั่วถึง ผลที่ได้ย่อมจะเป็นการพัฒนาประเทศอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น หรือพูดกลับกันได้ว่า การพัฒนาประเทศคือการพัฒนาชุมชนนั่นเอง

ทำไมการพัฒนาชุมชนจึงมักถูกมองไปว่าเป็นการพัฒนาชนบทหรือพัฒนาหมู่บ้าน ตำบล ล้าหลังเท่านั้น ที่เป็นเช่นนี้อาจตอบได้ว่า เพราะในประเทศด้อยพัฒนาหรือกำลังพัฒนาทั้งหลาย ชุมชนที่ควรได้รับการพัฒนาอย่างรีบด่วนคือชุมชนชนบท ซึ่งโดยปกติจะเป็นชุมชนส่วนใหญ่ของประเทศ คนส่วนใหญ่ของประเทศอาศัยอยู่ในชุมชนเหล่านี้ เงินทอง เจ้าหน้าที่และทรัพยากรของรัฐสำหรับการพัฒนาจึงมักถูกทุ่มเทลงไปชนบท จนทำให้มองดูเหมือนว่า งานพัฒนาชุมชนเป็นงานพัฒนาชนบทเท่านั้น ซึ่งความจริงมิได้เป็นเช่นนั้น งานพัฒนาชุมชนในสังคมที่เจริญแล้ว ทำกันในเมืองด้วย

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต, 2538 : 35 – 38) ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์และวัดที่มีต่อสังคมไทยไว้ว่า ย้อนกลับไปพูดถึงหน้าที่ของวัด ได้กล่าวแล้วข้างต้นว่า วัดเป็นทั้งงานที่ดำเนินกิจการในหมู่ของพระสงฆ์เอง และเป็นที่ประกอบกิจกรรม ซึ่งเกี่ยวข้องกับประชาชน กิจการและกิจกรรมเหล่านี้ อิงอยู่กับหน้าที่ หรือศาสนกิจหลักของพระสงฆ์ คือ การศึกษา การปฏิบัติธรรม และการเผยแผ่ สอนประชาชน

จากการปฏิบัติกิจหน้าที่และดำเนินกิจการเหล่านี้ บทบาทของวัดได้พัฒนาขึ้นโดยลำดับตามกาลเวลา จนในที่สุด วัดได้กลายเป็นศูนย์กลางของสังคมเป็นที่รวมจิตใจของประชาชน ทำหน้าที่ทั้งทางศาสนา ทางการศึกษา ทางวัฒนธรรม และทางสังคมโดยตรง มีบทบาทที่เป็นรายละเอียดมากมาย

ในที่นี้จะคัดตอนพูดถึงเฉพาะบทบาทของวัดที่มีในสังคมไทย เท่าที่ดำเนินมาก่อนความเปลี่ยนแปลงไปตามอิทธิพลของอารยธรรมตะวันตก เมื่อกล่าวโดยสรุป บทบาทเหล่านั้นมีดังนี้

1. เป็นสถานศึกษาและฝึกอบรมศีลธรรม สอนวิชาการต่าง ๆ เท่าที่มีในสมัยนั้น ๆ ทั้งโดยตรง คือ แก่ผู้มาบวชตามประเพณี และแก่เด็กที่มาอยู่วัด และโดยอ้อม แก่ผู้มาทำกิจกรรมต่าง ๆ ในวัด หรือมาร่วมกิจกรรมในวัด ทั้งวิชาหนังสือและวิชาช่างต่าง ๆ

2. เป็นสถานก่อกำเนิดและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม เป็นที่สืบทอดวัฒนธรรม ที่รวบรวมศิลปกรรม ตลอดจนเป็นเสมือนพิพิธภัณฑ์

3. เป็นสถานสงเคราะห์ ช่วยให้บุตรหลานชาวบ้านที่ยากจนได้มาอาศัยเลี้ยงชีพ พร้อมไปกับได้ศึกษาเล่าเรียน เป็นที่รับเลี้ยงฝึกอบรมเด็กที่มีปัญหาเด็กอนาถา ตลอดจนผู้ใหญ่วัยชราที่พิการ

4.เป็นสถานที่ปรึกษาแนะนำเกี่ยวกับปัญหาชีวิต เป็นที่ระบายความทุกข์ความเดือดร้อน ความรู้สึกคับแค้นข้องใจต่าง ๆ และ ปรึกษาหารือรับคำแนะนำสอนเกี่ยวกับวิธีแก้ปัญหา

5.เป็นสถานที่ไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาท โดยอาศัยความเคารพนับถือเชื่อฟัง ทำให้พระสงฆ์ สามารถทำหน้าที่ประดุจศาลตัดสินความ แต่มุ่งในทางสมถะสามัคคีเป็นสำคัญ

6.เป็นสถานบันเทิง ที่จัดงานเทศกาล งานสนุกสนานรื่นเริง และมหรสพต่าง ๆ ของชุมชน รวมทั้งเป็นที่เล่นที่สนุกสนานของเด็ก ๆ

7.เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ ทำหน้าที่อย่างสวน ที่ให้ความร่มเย็นสดชื่นของธรรมชาติ พร้อมไปกับให้บรรยากาศที่สงบเยือกเย็นทางจิตใจของพระศาสนา

8.เป็นสถานที่พบปะ ประชุมสโมสร ที่ชาวบ้านบางคนนัดพบ หรือบางคนมาพบปะกันเป็นประจำ บางคนได้มีโอกาสเจอเจอกันเป็นครั้งคราวทำให้ไม่ลืมกันไป โดยเฉพาะเป็นที่ชุมนุม สังสรรค์สนทนาปรึกษาหารือกันในกิจการที่เหมาะสม และผ่อนคลาย

9.เป็นสถานที่แจ้งข่าว แพร่ข่าว และสื่อสารพันธ์เกี่ยวกับกิจการของชุมชน ข่าวภายใน ชุมชนก็ดี ข่าวจากภายนอกชุมชน เช่นข่าวเกี่ยวกับเหตุการณ์ของประเทศชาติบ้านเมืองก็ดี อาศัยวัด เป็นศูนย์เผยแพรที่สำคัญที่สุด และวัดคือศาลาวัดเป็นที่สำหรับกำนันหรือผู้ใหญ่บ้าน ตลอดจน นายอำเภอ เรียกชาวบ้านหรือลูกบ้านมาประชุม หรือถือโอกาสที่มีชุมนุมในงานวัด แจ้งข่าวงาน กิจการต่าง ๆ

10.เป็นสถานที่จัดกิจกรรมของชุมชน ตลอดจนดำเนินกิจการบางอย่างของบ้านเมือง เช่น เป็นที่กล่าวปราศรัยหาเสียงของนักการเมือง ที่จัดลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง หรือยามสงครามสมัย โบราณ เป็นที่ชุมนุมทหาร ก็มีเป็นครั้งคราว

11.เป็นสถานพยาบาล ที่รวบรวมสืบทอดตำรายาแผนโบราณกลางบ้าน ที่รักษาผู้ป่วยเจ็บ ตามภูมิรู้ซึ่งถ่ายทอดสืบ ๆ มา

12.เป็นสถานที่พักผ่อนเดินทาง ทำหน้าที่ดุจโรงแรมฟรี สำหรับผู้เดินทางไกล โดยเฉพาะ จากต่างถิ่น และไม่มีญาติเพื่อนพ้อง

13.เป็นคลังพัสดุ สำหรับเก็บอุปกรณ์และเครื่องใช้ต่าง ๆ ซึ่งชาวบ้านใช้ร่วมกันเมื่อมีงานที่ วัด หรือยืมไปใช้เมื่อตนมีงาน

14.เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรม หรือให้บริการด้านพิธีกรรมผูกพันกับชีวิตของทุกคนใน ระยะเวลาและเหตุการณ์ต่าง ๆ ของชีวิต ตามวัฒนธรรมประเพณี

ชุมชนไทยแต่ละชุมชน เช่น แต่ละหมู่บ้าน มีวัดประจำชุมชนของตนและต่างก็ยึดถือว่าวัด นั้นเป็นวัดของตน เป็นสมบัติร่วมกันของคนทั้งหมดในชุมชน วัดแต่ละวัดจึงเป็นเครื่องผูกชุมชน ให้รวมเป็นหน่วยหนึ่ง ๆ ของสังคม วัดสำคัญมีปูชนียสถานที่ประชาชนเคารพอย่างกว้างขวาง ก็

เป็นเครื่องรวมใจประชาชนทั้งเมือง ทั้งจังหวัด ทั้งภาค หรือทั้งประเทศ พระสงฆ์ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือ ก็ได้กลายเป็นส่วนประกอบสำคัญในระบบการรวมพลังและควบคุมทางสังคม

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต 2552 : 237) การพัฒนามนุษย์ก็เป็นระบบ ระบบการพัฒนามนุษย์ประกอบด้วย 3 ด้านแห่งการดำเนินชีวิตของมนุษย์ คือ

พฤติกรรม

จิตใจ

ปัญญา

องค์ประกอบทั้ง 3 ด้านนี้ มีความสัมพันธ์อาศัยกันและส่งผลต่อกัน เป็นปัจจัยแก่กัน กระบวนการพัฒนา จึงต้องพัฒนาไปด้วยกันทั้ง 3 ด้าน ให้เป็นการพัฒนาเต็มทั้งคน จึงจะเป็นการพัฒนาที่ได้ผล และคนที่มีการพัฒนาอย่างนี้ก็จะเป็ปัจจัยตัวกระทำนาระบบสัมพันธ์ใหญ่ให้ เป็นไปในทางที่ดีที่เกื้อกูลแก่การดำรงอยู่ด้วยดีของมนุษย์และด้วยดีด้วยกัน

กระบวนการพัฒนาที่ยั่งยืน จึงเหมือนแยกได้เป็น 2 ตอน คือ 1. การพัฒนาคน โดยพัฒนาตัวคนที่เป็นปัจจัยตัวกระทำให้เป็นศูนย์กลางของการพัฒนาด้วยการพัฒนาตัวคนเต็มทั้งระบบ คือครบทั้ง พฤติกรรม จิตใจ และปัญญา 2.การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยคนที่พัฒนาเต็มระบบนั้นเป็น ตัวกลาง หรือเป็นแกนกลาง ด้วยการเป็นปัจจัยตัวกระทำที่ไปประสานปรับเปลี่ยน บูรณาการณในระบบสัมพันธ์องค์ รวมใหญ่ ให้เป็นระบบแห่งการดำรงอยู่ด้วยดีอย่างต่อเนื่องเรื่อยไป

ผู้วิจัยจึงเห็นว่า วัดเป็นสถานที่พระสงฆ์ที่ดำเนินกิจการในหมู่ของพระสงฆ์เอง และเป็นที่ประกอบกิจกรรม ซึ่งเกี่ยวข้องกับประชาชน กิจการและกิจกรรมเหล่านี้ อิงอยู่กับหน้าที่ หรือศาสนกิจหลักของพระสงฆ์ คือ การศึกษา การปฏิบัติธรรม และการเผยแผ่ สั่งสอนประชาชน บทบาทของวัดได้พัฒนาขึ้นโดยลำดับตามกาลเวลา จนในที่สุด วัดได้กลายเป็นศูนย์กลางของสังคม เป็นที่รวมจิตใจของประชาชน ทำหน้าที่ทั้งทางศาสนา ทางการศึกษา ทางวัฒนธรรม และทางสังคม โดยตรง มีบทบาทที่เป็นรายละเอียดมากมาย ด้วยความผูกพันดังกล่าว วัด พระสงฆ์จึงมีบทบาทอันเป็นที่คาดหวังของสังคมโดยปริยาย

พระราชมุนี (ประยูร ปยุตฺโต, 2530 : 1-3) ได้กล่าวถึงบทบาทพระศาสนาไว้ว่าศาสนา อย่างที่เข้าใจกันโดยสามัญ เป็นผลอย่างหนึ่งแห่งความพยายามของมนุษย์ ที่จะแก้ไขปัญหาชีวิต บางอย่างของตน ซึ่งมีทั้งปัญหาเฉพาะบุคคล และปัญหาเกี่ยวข้องระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ที่เรียกว่า ปัญหาสังคม ในเมื่อศาสนาเกิดความพยายามของมนุษย์ ศาสนาจึงเป็นเรื่องของมนุษย์จะเกิดขึ้น เลื่อม หรือสูญสิ้นไป สุดแต่มนุษย์บันดาล โดยเฉพาะในทางสังคม ในฐานะที่ศาสนาเป็นสถาบัน ทางสังคมอย่างหนึ่ง ศาสนาจะมีความสำคัญได้รับความยอมรับนับถือจากหมู่มนุษย์เพียงไร ก็อยู่ที่ว่า ศาสนายังมีประโยชน์ช่วยสนองความต้องการของมนุษย์ ในการแก้ไขปัญหของพวกเขาได้

เพียงใด และมนุษย์ยังมองเห็นความจำเป็นของศาสนาอยู่เพียงใด ข้อนี้หมายความว่า การดำรงอยู่เจริญขึ้น เสื่อมลงหรือสิ้นไปของศาสนา ขึ้นอยู่กับประโยชน์ที่มีต่อสังคมเป็นสำคัญ

สายตาสัมผัสของมนุษย์ มองเห็นศาสนาในรูปของสิ่งที่เป็นตัวแทนหรือเครื่องหมาย ที่ชัดเจนที่สุดคือนักบวชหรือพระสงฆ์ และศาสนสถาน เช่น วัด โบสถ์ วิหาร สถูปเจดีย์ ที่ห้อมล้อมนักบวชหรือพระสงฆ์อยู่ ดังนั้น ความเป็นไปของศาสนาใดศาสนาหนึ่งในสายตาสัมผัสของมนุษย์ ก็คือ ความเป็นไปของนักบวชหรือพระสงฆ์ และวัดศาสนสถานที่เกี่ยวข้องในศาสนานั้นนั่นเอง

ในสมัยโบราณ เมื่อมนุษย์มีสติปัญญายังไม่เจริญ รู้ความจริงเกี่ยวกับความเป็นไปและความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลายภายในธรรมชาติน้อย นักบวชซึ่งเป็นมนุษย์ประเภทที่มีความรู้และสติปัญญาสูงสุดในบรรดาคนเหล่านั้น ก็ได้พยายามค้นคิดและช่วยให้มนุษย์รู้จักกับสิ่งที่ตนมองไม่เห็น ซึ่งมีอำนาจเหนือตน และวิธีปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นแล้ว นักบวชเหล่านั้นก็รับเป็นผู้ทำการต่างๆ ที่เรียกว่าพิธีกรรม เป็นสื่อติดต่อกับสิ่งที่มองไม่เห็นทั้งหลาย เพื่อช่วยสนองความต้องการของมนุษย์สมัยนั้น พิธีกรรมเหล่านั้นมีความสำคัญดุจชีวิตจิตใจของมนุษย์เหล่านั้น นักบวช ซึ่งเป็นคนพวกเดียวที่ทำพิธีกรรมเหล่านั้นได้ จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับเขา เป็นที่เคารพบูชาของเขา ศาสนาจึงกลายเป็นส่วนสำคัญแห่งชีวิตของมนุษย์เหล่านั้น ในสมัยเช่นนี้ ความสามารถในการประกอบพิธีกรรมก็นับว่ามีประโยชน์มากเพียงพอแล้ว เพราะมนุษย์มีสติปัญญาที่ต้องการและทำได้เพียงเท่านั้น

กล่าวได้ว่า วัดเป็นทุกอย่างของสังคม เป็นศูนย์กลางที่รวมจิตใจของประชาชน ส่วนพระสงฆ์ ซึ่งเป็นตัวแทนของวัดในบทบาทเหล่านี้ ก็กลายเป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชน เป็นศูนย์กลางแห่งความเคารพเชื่อถือและการร่วมมือ โดยนัยนี้ วัดก็กลายเป็นหลักประกันความมั่นคงของประเทศชาติ ในฐานะเป็นที่ยึดเหนี่ยวประชาชนให้มีความสามัคคี และรวมตัวกันเข้าเป็นหน่วยหนึ่งๆ ได้

การที่สังคมได้ก้าวเข้าสู่ความเจริญแบบใหม่ โดยที่พระสงฆ์ไม่มีส่วนร่วมในการเหนี่ยวรั้งและช่วยแนะแนวทาง ดังกล่าวในหัวข้อก่อนหน้านั้น เมื่อเกิดปัญหาต่าง ๆ ขึ้นในสังคมอย่างมากมายพระสงฆ์ ซึ่งอาศัยสังคมอยู่ ก็รู้สึกถึงปัญหาข้อนี้ด้วย และอาศัยความสัมพันธ์ที่มีอยู่เป็นพื้นฐานเดิม จึงเกิดความสำนึกในความรับผิดชอบที่จะต้องช่วยเหลือสังคมขึ้นอีก การเริ่มบทบาทใหม่ ๆ ของพระสงฆ์จึงตั้งต้นขึ้นอีกครั้ง บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมเมือง เช่น การตั้งโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นต้น ก็จัดเข้าในประเภทบทบาทใหม่แบบนี้ เพื่อพระสงฆ์ในสังคมเมืองเริ่มบทบาทนี้ขึ้นแล้ว สังคมนอกออกไปก็ถือแบบอย่างตาม จัดว่าเป็นบทบาทในยุคใหม่และมีข้อสังเกตควรพิจารณาในเรื่องนี้บางประการคือ

สำหรับบทบาทแบบเก่า ท่าทีของพระสงฆ์ในสังคมเมืองกับสังคมหมู่บ้านอาจต่างกัน กล่าวคือ ในเมืองเป็นรูปคิงบทบาทที่หมดไปแล้วหรือกำลังจะหมดไปกลับเข้ามา แต่ในชนบทเป็นแบบรักษาไว้ ส่วนบทบาทใหม่สังคมเมืองเป็นผู้ริเริ่มและสังคมชนบทปรับตัวตาม

ข้อว่า พระสงฆ์ควรมีบทบาทอย่างไรต่อไปนั้น คงอยู่ที่หลักการอันมีอยู่ในคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว คือในฝ่ายตนเอง ก็มีหน้าที่ในการศึกษาและปฏิบัติ คือศึกษาเพื่อให้ตนปฏิบัติได้ถูกต้อง พร้อมทั้งสามารถแนะนำแก่ผู้อื่นต่อไปได้ด้วย และปฏิบัติประพฤติตามหลักธรรมเพื่อความบริสุทธิ์ของตนเอง และของสถาบันสงฆ์ ในฝ่ายความสัมพันธ์กับสังคมทุกชั้น ก็มีหน้าที่ในการให้การศึกษา การเผยแผ่และการสงเคราะห์ การให้การศึกษาย่อมหมายถึงการอบรมสั่งสอนแนะนำผู้อื่นให้ดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยดี ซึ่งอาจต้องอาศัยความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม การเผยแผ่ ย่อมหมายถึงการช่วยให้มีการประพฤติปฏิบัติธรรม เป็นประโยชน์แผ่ออกไปในสังคมอย่างกว้างขวาง และการสงเคราะห์ย่อมอยู่ในขอบเขตแห่งคุณธรรมที่หวังประโยชน์อนุเคราะห์แก่ประชาชนโดยบริสุทธิ์ใจ พร้อมกับการปฏิบัติหน้าที่ทางสมณเพศของตน รักษาเกียรติและความบริสุทธิ์ของสถาบันสงฆ์ไว้ด้วย

เท่าที่ได้พิจารณา บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมเท่าที่มีอยู่ในปัจจุบันมี ๒ แบบ คือ บทบาทที่สืบเนื่องมาจากสังคมแบบเดิม บทบาทที่เกิดจากความรู้สึกตัวของพระสงฆ์ แล้วเริ่มต้นขึ้นใหม่

บทบาทที่ควรนำมากล่าวมีตัวอย่างเช่น การให้คำแนะนำทางจิตใจ เป็นที่ปรึกษาเกี่ยวกับปัญหาชีวิตต่าง ๆ การเป็นที่พึ่งให้ความร่มเย็นทางจิตใจ ด้วยความประพฤติเป็นตัวอย่าง ตลอดจนสถานที่ของวัดวาอารามที่สงบร่มเย็น เป็นองค์ประกอบสำหรับหล่อเลี้ยงจิตใจของสังคมอย่างหนึ่ง

การให้คำแนะนำปรึกษาด้านอื่น ๆ เท่าที่ได้ เช่น ในทางวิชาการเป็นต้น ที่ผู้ปรึกษาสะดวกใจและสนิทใจในสังคมชนบทที่กำลังพัฒนาเมื่อชาวบ้านยังไม่พร้อมที่จะช่วยตนเอง ในการพัฒนานั้นได้ พระซึ่งเป็นผู้นำในท้องถิ่นอยู่แต่เดิมแล้ว หากได้ท่านเป็นศูนย์กลาง และท่านได้มีโอกาสเตรียมตัวพร้อมก็อาจจะเป็นผู้เปิดช่องว่างที่มีอยู่ในงานพัฒนา และจะเป็นผู้นำชี้ช่องทางในการที่ท้องถิ่นจะรับความเจริญใหม่ ๆ ได้ บทบาทนี้อาจประกอบด้วยการเสนอแนะ ให้ความคิดริเริ่มว่า ในดินนั้นมีอะไรที่จะทำให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น แล้วเป็นศูนย์กลางชักชวนประชาชนมาทำงานนั้น หรืออาจเป็นที่ปรึกษาที่ชาวบ้านมาขอความเห็นว่าจะทำสิ่งนั้นหรือสิ่งนี้ขึ้นในดิน จะควรหรือไม่ควรถ้าพระมีความรู้ก็แนะนำได้ เป็นการให้ความอุ่นใจแก่ประชาชน

การก่อให้เกิดกระบวนการประชาสังคม “บวร” คือการนำเอารูปแบบและแนวคิด การพัฒนาแบบ “บวร” (บ้าน วัด โรงเรียน) กล่าวคือ เป็นแนวคิดที่มุ่งพยายามที่จะนำเอา องค์การ และ/หรือ สถาบันหลักในชุมชนท้องถิ่นมาเป็นยุทธศาสตร์ในการพัฒนา อันได้แก่ การนำเอาสถาบันที่สำคัญในชุมชน 3 สถาบันได้แก่

1. สถาบันการปกครอง (บ = บ้าน)
2. สถาบันศาสนา (ว = วัด)
3. และ สถาบันการศึกษา (ร = โรงเรียน)

ผนึกกำลังจัดตั้งเป็นองค์กรที่เรียกว่า “มนตรี บวร” เพื่อนำมารองรับและดำเนินการต่างๆ ตามนโยบายของทางราชการ ฉะนั้น คำว่า “บวร” จึงเป็นคำย่อ โดยการนำเอาพยัญชนะต้นของคำว่า บ้าน วัด โรงเรียน มา บัญญัติเป็นคำใหม่ คือ ซึ่งมีองค์ประกอบของ “บวร” ดังต่อไปนี้

1. สถาบันการปกครอง (บ้าน) ซึ่งประกอบไปด้วย กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน อบต. สาธารณสุขตำบล เกษตรตำบล เป็นต้น รวมทั้งระบบกลไกในการบริหารที่มาจากรัฐ ในรูปอื่นๆ ด้วย

2. สถาบันศาสนา (วัด) ประกอบด้วย เจ้าอาวาส พระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา และ กลุ่ม หรือ ชมรมทางศาสนา ซึ่งในความหมายในเชิงกว้าง อาจจะหมายรวมถึง องค์กรหรือ หรือ สถาบันทางศาสนาต่างๆ ในชุมชนนั้นๆ ด้วย

3. สถาบันการศึกษา (โรงเรียน) ประกอบ ด้วย ครูใหญ่ อาจารย์ใหญ่ คณะครู นักวิชาการ และบุคลากรทางการศึกษาอื่นๆ ทั้งในโรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย และองค์กรทางการศึกษาอื่นๆ ด้วย

ดังนั้น ประชาสังคมแบบ “บวร” จึงหมายถึง การนำเอา สถาบันหลักในชุมชนมาเป็นกลไกในการพัฒนาและสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง ทำหน้าที่เป็นแกนกลางในการพัฒนา ดัดสนใจแก้ปัญหาตนเอง และ ชุมชน กำหนดแผนแม่บทชุมชนด้วยการร่วมกันคิด สร้าง และ บริหารจัดการชุมชนของคนในท้องถิ่นที่ร่วมกันเป็นเจ้าของ

นอกจากนี้ความผูกพันระหว่างวัดและชุมชน จึงเป็นทุนทางจิตวิญญาณ (Spiritual capital) ทุนทางวัฒนธรรม (Cultural capital) ในสังคมไทยมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ตั้งแต่เกิดจนตาย “บ้าน วัด โรงเรียน” จึงเป็นทุนมรดกทางสังคม ที่มีมาคู่สังคมไทย สถาบันทั้ง 3 จึงมีความสัมพันธ์ในทางสังคม และเป็นตัวเชื่อมโยงกิจกรรมในชุมชนทั้ง มิติทางด้าน เศรษฐกิจ สังคม และ วัฒนธรรม ลักษณะชุมชนที่ปรากฏในสังคมไทยจึงมักประกอบด้วย “บ้าน” (ชุมชน ซึ่งเป็นแหล่งรวมของผู้คนและระบบชีวิตที่ก่อเกิดกิจกรรมทางสังคมที่หลากหลาย) “วัด” (สถาบันศาสนาซึ่งเป็นตัวขับเคลื่อนและบ่มเพาะวัฒนธรรมและศูนย์รวมจิตใจของชุมชน) “โรงเรียน”

(สถานศึกษาเป็นตัวเพิ่มเติมความรู้และถ่ายทอดการศึกษาอย่างเป็นระบบ) สถาบันทั้ง 3 จึงเป็นสถาบันสำคัญในทางสังคมที่จะสามารถนำมาเป็นกลไกไปก่อให้เกิดกระบวนการสร้างสังคมให้เข้มแข็ง พัฒนาให้เกิดเครือข่าย นำสู่ภราดรภาพและสังคมสมานฉันท์ อันเป็นจุดหมายปลายทางของการพัฒนาชุมชนและสังคมได้อีกรูปแบบหนึ่ง (พระมหาสุเทพ สวัญโณ, บทความ)

ผู้วิจัยเห็นด้วยอย่างยิ่งที่ว่า บทบาทพระศาสนานับว่าเป็นที่เข้าใจกันโดยสามัญ เป็นผลอย่างหนึ่งแห่งความพยายามของมนุษย์ ที่จะแก้ไขปัญหาชีวิตบางอย่างของตน ซึ่งมีทั้งปัญหาเฉพาะบุคคล และปัญหาเกี่ยวข้องกับระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ที่เรียกว่าปัญหาสังคม บทบาทของพระศาสนา โดยเฉพาะพระสงฆ์จึงเข้าไปเกี่ยวข้องกับสังคมโดยตรง วัดจึงเป็นทุกอย่างของสังคม เป็นศูนย์กลางที่รวมจิตใจของประชาชน ส่วนพระสงฆ์ ซึ่งเป็นตัวแทนของวัดในบทบาทเหล่านี้ ก็กลายเป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชน เป็นศูนย์รวมแห่งความเคารพเชื่อถือและศรัทธาของประชาชน ด้วยความทันสมัยในสังคมปัจจุบันพระสงฆ์นอกจากจะมีบทบาทนำด้านจิตใจแล้ว ยังมีบทบาทอื่นเสริมเข้ามา เช่น บทบาทการพัฒนาชุมชน บทบาทการช่วยเหลือประชาชน บทบาทการช่วยเหลือสงเคราะห์ อนุเคราะห์ด้านอาชีพ มากยิ่งขึ้น

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ไทยต่อการเมืองและการปกครอง

เมื่อกล่าวถึงบทบาท(Role)ของพระสงฆ์ในสังคมไทยเราด้วยแล้วเราจะเห็นได้ชัดเจนมาก เพราะสังคมไทย ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งถึงตายจะมีความเกี่ยวข้องกับบทบาทของพระสงฆ์ตลอด อย่างงานแต่งงานก็ต้องนิมนต์พระสงฆ์มาในงานแต่งด้วย พอเกิดก็ต้องนิมนต์พระมาในงานวันเกิด หรือใส่บาตรทำบุญวันเกิด เจ็บป่วยก็ไปหาพระทำบุญ และบางแห่งพระอาจเป็นหมอมกลางบ้าน เป็นเจ้าของตำราหมอยาพื้นบ้าน ตามภูมิปัญญาชาวบ้าน บทบาทก็มีความชัดเจนมากขึ้น

พระเทพเวที (2551) ได้กล่าวถึงพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะพระสงฆ์จะต้องยอมรับกับบทบาทที่เปลี่ยนไป โดยเฉพาะการยุ่งเกี่ยวกับการเมืองว่า การเมือง คืองานของรัฐหรืองานของแผ่นดิน โดยเฉพาะ ได้แก่การบริหารราชการแผ่นดิน เป็นงานที่มีวัตถุประสงค์เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคม สร้างสรรค์ประโยชน์สุขของประชาชน และความเจริญรุ่งเรืองมั่นคงของประเทศชาติ โดยเนื้อแท้จึงเป็นสิ่งที่ทั้งดีงาม และมีความสำคัญเป็นอย่างมาก พร้อมกันนั้นก็เป็นที่เกี่ยวข้องมีผลกระทบถึงบุคคลทุกคนในชาติบ้านเมืองนั้น ๆ ด้วยเหตุนี้การเมืองจึงเกี่ยวข้องกับทุกคน

ในทางกลับกัน บุคคลทุกคนก็เกี่ยวข้องกับการเมือง โดยเฉพาะในสังคมประชาธิปไตย ทุกคนย่อมมีหน้าที่ทางการเมือง อย่างไรก็ตาม บทบาทของบุคคลต่อการเมืองย่อมต่างกันไปตามภาวะและสถานภาพของตน "พระสงฆ์" ก็เป็นบุคคลประเภทหนึ่ง ซึ่งมีบทบาทและหน้าที่จำเพาะในทางการเมือง บทบาทและหน้าที่ของพระสงฆ์ในทางการเมืองก็คือ "การแนะนำสั่งสอนธรรม

เกี่ยวกับการเมือง โดยเฉพาะการแสดงหลักการปกครองที่ดีงาม ชอบธรรม และเป็นธรรม สอนให้นักการเมืองหรือผู้ปกครองเป็นนักการเมืองหรือผู้ปกครองที่ดีมีคุณธรรม ดำเนินกิจกรรมการเมืองและปกครองโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน" เมื่อทำหน้าที่นี้ พระสงฆ์เองก็จำเป็นต้องตั้งอยู่ในธรรม คือมีความเป็นกลางที่จะแสดงธรรมเพื่อมุ่งประโยชน์สุขของประชาชน มิใช่เพื่อมุ่งให้เกิดประโยชน์สุขส่วนตัว แก่บุคคล กลุ่มคน หรือฝ่ายหนึ่งพวกใด และในทางกลับกัน ก็มีให้เพื่อได้รับผลประโยชน์ทางการเมืองแก่ตนเอง อีกประการหนึ่งที่สำคัญอย่างยิ่ง ก็คือการทำต้องรักษาความเป็นอิสระของสถาบันของตนไว้ในระยะยาว อันจะเป็นหลักประกันให้พระสงฆ์ในยุคสมัยต่าง ๆ แสดงบทบาทปฏิบัติหน้าที่ทางการเมืองของตนสืบต่อกันได้เรื่อยไปอย่างราบรื่น

เบญญา มังคละพฤกษ์(2552 : 10-11) ได้กล่าวถึงเรื่อง พระกับการเมือง จากการบันทึกเหตุการณ์ทางการเมืองร่วมสมัยว่า ท่านพุทธทาส ได้เคยกล่าวถึงความเป็นสงฆ์ไว้เมื่อ พ.ศ.2495 ว่า “คนเราไม่ได้เป็นพระกันสักว่าได้ทำพิธีบวช ด้วยอำนาจของอุปัชฌาย์ อาจารย์องค์ใดองค์หนึ่ง แต่สำเร็จด้วยความยินยอมแห่งสงฆ์ทั้งปวง แม้กระนั้นก็สำเร็จความเป็นพระสักว่ามีชื่อในทะเบียน หรือมีสิทธิอยู่ร่วมกับภิกษุอื่นตามวินัยเท่านั้น ต้องเป็นพระที่แท้จริง อำนาจธรรม คือ การประพฤติละกิเลส.....”

และท่านยังได้ชี้แนะพระสงฆ์ในเรื่องของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไว้ ๓ ประการคือ “เผยแผ่ด้วยให้ปริยัติ สำหรับให้ความรู้ ความคิด สำหรับไปพิจารณาเอาเอง
เผยแผ่ด้วยการทำให้ดู (ปฏิบัติ) ทำให้เกิดความเชื่อ ความเลื่อมใส ความสนใจ
เผยแผ่ด้วยการมีความสุขให้ดู (ปฏิเวธ) ทำให้เกิดความไว้วางใจและอยากทำตาม
ฉะนั้น การเผยแผ่ต้องทำให้ประกอบด้วยองค์สาม ดังกล่าวนี้นี้ จึงจะประสบผลและเป็นการเผยแผ่ตามแบบของพระองค์แท้”

ไม่ว่าพระสงฆ์รูปใดจะทำหน้าที่ในการเผยแผ่พระธรรมคำสอนชี้นำการเมือง หรือทำงานด้านสาธารณประโยชน์ ก็คงจะปฏิเสธแนวทางของท่านพุทธทาสไม่ได้ ข้อเสนอแนะสำหรับการสื่อสารทางการเมืองของพระสงฆ์ไทยในอนาคต ที่ได้จากงานวิจัยชิ้นนี้ก็คือ การยึดถือธรรมของพระพุทธเจ้าอย่างเคร่งครัด และในฐานะผู้นำความคิด พระสงฆ์จะต้องรับผิดชอบต่อคำพูดและมีความเป็นกลาง ไม่เอนเอียงไปข้างใดข้างหนึ่ง เพราะพระสงฆ์มีทุนอยู่แล้วนั่นคือความเป็นพระพุทธศาสนิกชนให้ความเคารพเป็นทุนเดิม เพียงแต่พระสงฆ์แต่ละรูปจะต้องเพิ่มทุนนั้นให้เพิ่มพูนยิ่งขึ้น บทบาทและภารกิจทางการเมืองก็จะบรรลุเป้าหมายที่ตั้งใจไว้ และเมื่อถามถึงคำว่า “การเมือง” คนส่วนมากมักนึกถึงนักการเมือง หรือบางคนอาจให้คำจำกัดความ “การเมือง” ว่าความไม่จริงแท้ การเสแสร้ง ฉะนั้น การเผยแผ่ต้องทำให้ประกอบด้วยองค์สาม ดังกล่าวนี้นี้ จึงจะประสบผลและเป็นการเผยแผ่ตามแบบของพระองค์แท้”

ชวนะ มหิทธิชาติกุล – ภวกันันท์ (2551) ได้กล่าวถึงบทบาทอันพึงประสงค์ของ พระสงฆ์ไทยว่า สถาบันศาสนา มีบทบาทสำคัญอย่างมากต่อสังคมและต่อมนุษย์ทุกคนที่อยู่ใน สังคม ศาสนาเป็นสิ่งที่สำคัญจะก่อให้เกิดความมั่นคงในสังคม ช่วยทำให้มนุษย์พบหนทางในการ ดำเนินชีวิต นอกจากนี้แล้วยังเป็นสิ่งกำหนดคุณค่าของมนุษย์ ในสมัยโบราณที่ยังไม่มีการพัฒนา ด้านกฎหมาย สถาบันศาสนาจะทำหน้าที่คล้ายกับกฎหมาย โดยเข้ามามีบทบาทในการควบคุมความ ประพฤติของคนในสังคม นอกจากนี้ยังช่วยอบรมศีลธรรมของบุคคลต่างๆ ในสังคมให้เกิดความ เข้าใจว่า สิ่งใดควรประพฤติเช่นไร เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของบุคคลให้ประพฤติได้ถูกต้องกับ สภาพสังคมนั้นๆ ดังเช่นที่เกิดในสังคมตะวันตก

ในสังคมไทยเช่นกัน พุทธศาสนาเข้ามามีบทบาทเกี่ยวข้องกับคนไทยมาเป็นเวลานานตาม ประวัติศาสตร์ พุทธศาสนาได้เข้ามาสู่สังคมไทยตั้งแต่สมัยนางเจ้า รว พ.ศ.1390 คนไทยได้รับ หลักธรรมคำสั่งสอนมาปฏิบัติเป็นแนวทางชีวิตตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักธรรม สำคัญต่างๆ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับชีวิตและสังคมในการอยู่ร่วมกัน

แม้สังคมไทยในปัจจุบันเป็นสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ทั้งในทางวัตถุและ ด้านจิตใจ แนวโน้มแห่งการเปลี่ยนแปลงมีทั้งดีขึ้นและเลวลงไปกว่าเดิมซึ่งขึ้นอยู่กับ การ เปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ จะมีความเหมาะสมสอดคล้องต้องกันกับชีวิต และค่านิยมของคนไทย เพียงใด ตลอดจนสถาบันต่างๆ ในสังคม สามารถเลือกรับข้อดีและข้อเสียผลิตผลของการ เปลี่ยนแปลง ปรับปรุงจุดอ่อนอันเป็นข้อบกพร่องของตนและใช้จุดแข็งของคนที่มีอยู่ผลักดัน สิ่ง ที่ เลวร้ายอันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงนั้นเพียงใดด้วยเช่นกัน

ในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางวิถีชีวิต เศรษฐกิจและสังคม และ ความไม่แน่นอนนี้ ประชาชนจำนวนมากเกิดความตื่นตระหนกต่อเหตุการณ์ต่างๆ หวาดหวั่นต่อสิ่ง ที่จะเกิดขึ้นในอนาคตประชาชนขาดที่พึ่ง ต่างก็พยายามแสวงหาสถาบันหลักเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว เป็นสัจธรรมที่พึ่ง แต่บางสถาบันก็ตกอยู่ในฐานะที่แทบจะรักษาสภาพของตนเองไม่รอด ซึ่งก็ยิ่งจะทำ ให้ประชาชนเกิดความสับสนยิ่งขึ้น ดังเช่นสถาบันการเมือง เป็นต้น

สถาบันศาสนาและศาสนาพุทธจึงเป็นที่พึ่งอันสำคัญทางจิตใจของชาวไทยมาช้านาน จึง เป็นสถาบันที่ได้รับการเคารพเทิดทูนปกป้องรักษาและส่งเสริมมาตลอด แต่เมื่อเหตุการณ์บ้านเมือง เปลี่ยนแปลงไป คือด้านเศรษฐกิจที่ทำให้ประชาชนไม่มีเวลาจะหันมาหาความสุขสงบทางจิตใจ ค่านิยมของคนส่วนใหญ่ในสังคมก็เปลี่ยนแปลงไป หันมานิยมด้านวัตถุมากขึ้น สถานบริการ ความสุข ความเจริญต่างๆ มีอยู่มากมายทั่วไป ตลอดจนความหลงทางในวัฒนธรรมต่างประเทศ สิ่งเหล่านี้เองมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางความคิด ที่ประชาชนทั่วไปมีต่อศาสนาเป็น 2 ฝ่าย มองศาสนาในแง่ปฏิเสธ ถือว่าศาสนาเป็นเครื่องขัดขวางความเจริญของประเทศชาติ หลักธรรมบาง

ข้อ เช่น เรื่องความสันโดษทำให้คนเกียจคร้าน ขาดความทะเยอทะยานที่จะสร้างความก้าวหน้า และเรื่องบุญกรรมแต่ชาติปางก่อน ทำให้คนยอมรับสภาพความยากลำบากที่ประสบอยู่

ผู้วิจัยจึงเห็นว่าบทบาทพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะพระสงฆ์จะต้องยอมรับกับบทบาทที่เปลี่ยนไป ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการยุ่งเกี่ยวกับการเมือง เพราะ การเมือง คืองานของรัฐหรืองานของแผ่นดินโดยเฉพาะ ได้แก่การบริหารราชการแผ่นดิน เป็นงานที่มีวัตถุประสงค์เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคม สร้างสรรค์ประโยชน์สุขของประชาชน และความเจริญรุ่งเรืองมั่นคงของประเทศชาติ โดยเนื้อแท้จึงเป็นสิ่งที่ทั้งดีงาม และมีความสำคัญเป็นอย่างมาก พร้อมกันนั้นก็เป็นที่เกี่ยวข้องมีผลกระทบถึงบุคคลทุกคนในชาติบ้านเมืองนั้น ๆ ด้วยเหตุนี้การเมืองจึงเกี่ยวข้องกับทุกคน ซึ่งพระสงฆ์จะปฏิเสธ ไม่ได้ เมื่อมองดูพระธรรมวินัย ก็เป็นเรื่องที่สอดคล้องกับแนวสงเคราะห์ อนุเคราะห์สังคมอีกทางหนึ่ง ในขณะที่สถาบันศาสนามีบทบาทสำคัญอย่างมากต่อสังคมและต่อมนุษย์ทุกคนที่อยู่ในสังคม ศาสนาเป็นสิ่งสำคัญจะก่อให้เกิดความมั่นคงในสังคม ช่วยทำให้มนุษย์พบหนทางในการดำเนินชีวิต ซึ่งเมื่อจะถึงจุดนั้นได้คงต้องเริ่มปรับกระบวนการที่พระสงฆ์จะต้องลงไปสัมผัสกับวิถีชีวิต วิธีการเมือง อย่างถ่องแท้

ทวีวัฒน์ ปุณฺททริกวิวัฒน์(2552)ได้กล่าวถึงบทบาทพระสงฆ์ต่อการแสดงออกทางการเมืองตามรัฐธรรมนูญว่าบทบาทพระสงฆ์ที่สอดคล้องตามรัฐธรรมนูญมาตรา 37 วรรคหนึ่ง ระบุว่า "บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการถือศาสนา นิายของศาสนา หรือลัทธินิยมในทางศาสนา และย่อมมีเสรีภาพในการปฏิบัติตามศาสนธรรม ศาสนบัญญัติ หรือปฏิบัติพิธีกรรมตามความเชื่อถือของตน เมื่อไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อหน้าที่พลเมืองและไม่ใช่เป็นการขัดต่อความสงบเรียบร้อย หรือศีลธรรมอันดีของประชาชน"

ตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ" (2550 , มาตรา 37)บัญญัติว่า พระสงฆ์ก็คือประชาชนหรือบุคคลที่นับถือพระพุทธศาสนา และปฏิบัติตามศาสนธรรมหรือศาสนบัญญัติ ในการอุปสมบทเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ดังนั้น พระสงฆ์จึงได้รับความคุ้มครองจากรัฐธรรมนูญนี้เสมือนกับประชาชนทั่วไป ตามมาตรา 37 วรรคสอง ที่ว่า "...บุคคลย่อมได้รับความคุ้มครองมิให้รัฐกระทำการใดๆ อันเป็นการรอนสิทธิหรือเสียประโยชน์อันควรสมควรได้เพราะเหตุที่ถือศาสนา นิกายของศาสนา ลัทธินิยมในทางศาสนา หรือปฏิบัติตามศาสนบัญญัติหรือปฏิบัติพิธีกรรมตามความเชื่อถือแตกต่างจากบุคคลอื่น"

ในฐานะประชาชนคนหนึ่งพระสงฆ์จึงมีสิทธิในการแสดงความคิดเห็นทางการเมือง หรือแสดงออกด้วยการร่วมชุมนุมทางการเมืองตามกรอบของรัฐธรรมนูญ ดังนั้น การร่วมชุมนุมกับฝ่ายพันธมิตรของสมณะสันติอโศก หรือการร่วมชุมนุมกับฝ่าย นปช. ของพระนิสิตมหาจุฬาฯ รวมทั้งการขึ้นเวทีปราศรัยทางการเมือง จึงนับเป็นการแสดงความคิดเห็นหรือการแสดงออกทางการเมืองที่

ชอบด้วยกฎหมาย แต่ในฐานะบรรพชิตแห่งพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาแห่งสันติและอหิงสา การแสดงออกทางการเมืองของพระสงฆ์นั้น ควรจะมุ่งเน้นไปในแนวทางแห่งสันติวิธีและความเมตตา กรุณา เพื่อลดระดับของอุณหภูมิทางการเมืองให้ผ่อนคลายและสงบเย็นลง

ผู้วิจัยจึงเห็นว่า การแสดงออกของพระสงฆ์ทางการเมืองนั้น คงต้องเป็นไปด้วยความรอบคอบ ประกอบด้วยเมตตา ซึ่งทางแห่งสันติ ต้องเป็นไปเพื่อความรักสามัคคี เพื่อประโยชน์ต่อส่วนรวมอย่างแท้จริง พระสงฆ์ต้องแสดงให้เห็นว่า พระสงฆ์อยู่เหนือกระบวนการเลือกตั้งต่าง ๆ ในสังคม อันเป็นการบ่งบอกถึงความขัดแย้ง เห็นด้วยที่ว่า พระสงฆ์เมื่อจะเข้ามามีทัศนะทางการเมือง ต้องพยายามให้คนในชุมชนเห็นว่า มีเจตนาที่ดีต่อการเมือง ไม่ได้เข้ามาเพื่อเป็นตัวแทนของกลุ่มใด

เบญญา มังคละพฤกษ์(2552 : 16) ได้กล่าวว่าในงานวิจัย เรื่อง บทบาทของพระพยอม กัลยาโณ กับสังคมไทย โดยสมบัติ จันทรวงศ์ (2540) พบว่า พระพยอม ได้แสดงบทบาทในสามด้าน คือ บทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยน้อมนำคำสอนของพระพุทธองค์มาเทศน์ญาติโยม พุทธศาสนิกชน ปลุกฝังศีลธรรมโดยใช้วิธีการเทศน์ที่สอดคล้องอารมณ์ขันเข้ากับธรรมะ ทำให้ผู้ฟังทุกเพศ ทุกวัย ได้รับความรู้และความบันเทิงไปในเวลาเดียวกัน บทบาทของผู้ปกป้องพระธรรมวินัยเพื่อให้สถาบันสงฆ์เป็นที่เคารพนับถือ ขณะที่พระสงฆ์บางรูปถูกกล่าวหาว่าประพฤติปฏิบัติไม่เหมาะสมกับความเป็นพระ ท่านจึงหาทางที่จะพิสูจน์ เพื่อปกป้องพระสงฆ์ แต่หากเป็นความจริง ก็จะเรียกร้องให้พ้นจากความเป็นสงฆ์เพื่อรักษาสถาบัน บทบาทผู้นำในการส่งเสริมพัฒนาอาชีพให้กับผู้ด้อยโอกาส โดยใช้วัดสวนแก้วเป็นสถานฝึกอาชีพ ดูแลรับเลี้ยงผู้ยากไร้ให้มีโอกาสได้ฝึกฝน และนำไปใช้ในอนาคต บทบาทของพระพยอม กัลยาโณ จึงเป็นบทบาทที่เป็นมิติใหม่ของสงฆ์ที่เป็นเสมือนนักสังคมสงเคราะห์ และปรับบทบาทของวัดให้เป็นที่พึ่งของประชาชนด้านการอาชีพการงาน “เป็นที่พึ่งทางเศรษฐกิจของชุมชน”

เบญญา มังคละพฤกษ์(2552 : 102-103) ยังได้เสริมอีกว่ามีพระสงฆ์อีกจำนวนมากที่ให้การยอมรับว่า พระสงฆ์กับการเมืองเป็นของคู่กัน เพราะพระสงฆ์ไม่สามารถที่จะปฏิเสธการพูดหรือการสื่อสารการเมือง เพราะการเมืองเป็นเรื่องการดำรงชีวิต พระสงฆ์เสียอีกที่เป็นผู้นำความคิดในการชี้แนะ ชี้นำการเมืองกับประชาชนในแง่ของการเลือกผู้ที่จะมาทำหน้าที่เป็นผู้แทนประชาชนเข้าไปบริหารท้องถิ่น และพระสงฆ์อีกนั้นแหละที่ทำหน้าที่ชี้แนะแนวทางให้กับนักการเมือง ในการที่จะเป็นนักการเมืองที่ดี มีคุณภาพ มีคุณธรรม เป็นที่ปรารถนาของประชาชน ตัวอย่างที่ปรากฏต่อสายตาประชาชนและพุทธศาสนิกชน เช่น ก่อนการเลือกตั้งทั่วไป (หลังจากคณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ภายใต้งานนำของ พล.อ. สนธิ บุญยรัตกลิน ผบ.ทบ. ได้กระทำการยึดอำนาจการปกครองประเทศไทยสำเร็จเมื่อวันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2549) เมื่อวันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ.2550 พระสงฆ์หลายรูปได้ออกมาแสดงบทบาทผู้นำความคิดด้าน

การเมือง ในลักษณะของการให้คำแนะนำแก่ประชาชนในการเลือกผู้แทนที่ดี ที่เหมาะสม ตัวอย่าง เช่น พระราชธรรมนิเทศ (พระพะยอม กัลยาโณ) แห่งวัดสวนแก้ว จังหวัดนนทบุรี จัดเสวนา พิเศษเรื่อง “การเมืองเรื่องศีลธรรม” เมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน 2550 โดยเชิญหัวหน้าพรรคการเมือง ใหญ่สองพรรค คือ พรรคประชาธิปัตย์และพรรคพลังประชาชน ไปแสดงวิสัยทัศน์ที่วัด และชวน เชิญพุทธศาสนิกชนเข้าฟังเพื่อเป็นการให้ความรู้ก่อนการตัดสินใจลงคะแนนเลือกตั้ง นอกจากนั้น ท่านยังออกป้ายโฆษณาขนาดใหญ่ริมถนนพระรามเก้าว่า “ไม่เอา ไม่ขาย ไม่รับ อนาคตของชาติอยู่ในมือโยมแล้ว” ปรากฏว่าการจัดเวทีเสวนาดังกล่าว ได้รับการตอบรับอย่างดีจากบรรดาลูกศิษย์ของ พระพยอม กัลยาโณ และประชาชนทั่วไป เสียตอบรับไปในทิศทางที่เห็นด้วยกับการจัดการเสวนา เพราะจะช่วยให้สามารถตัดสินใจเลือกผู้แทนได้ง่ายขึ้น เพราะได้มีโอกาสพบกับผู้ที่อาสาเข้ามา บริหารประเทศอย่างใกล้ชิด

ผู้วิจัยเห็นว่า พระสงฆ์ในอนาคตจำนวนมากจะให้การยอมรับว่า พระสงฆ์กับการเมืองเป็น ของคู่กัน เพราะพระสงฆ์ไม่สามารถที่จะปฏิเสธการพูดหรือการสื่อสารการเมือง เพราะการเมือง เป็นเรื่องการดำรงชีวิต พระสงฆ์เสียอีกที่เป็นผู้นำความคิดในการชี้แนะ ชี้นำการเมืองกับประชาชน ในแง่ของการเลือกผู้ที่จะมาทำหน้าที่เป็นผู้แทนประชาชนเข้าไปบริหารท้องถิ่น และพระสงฆ์ก็จะ เป็นผู้นำที่ชี้แนะแนวทางให้กับนักการเมือง ในการที่จะเป็นนักการเมืองที่ดี มีคุณภาพ มีคุณธรรม เป็นที่ปรารถนาของประชาชน ตัวอย่างที่ปรากฏต่อสายตาประชาชนและพุทธศาสนิกชนมาเป็น ระยะเวลา นับว่าอีกไม่นาน โครงการที่ดีในอดีต เช่น บวร ซึ่งเป็นโครงการดึงเอาสามประสานมาใช้ใน สังคม บ้าน วัด โรงเรียนจะหลอมรวมกิจกรรมของฝ่ายรัฐ และฝ่ายศาสนจักรเข้าเป็นอันหนึ่ง อัน เดียวกัน กิจกรรมของพระสงฆ์ที่จะต้องยุ่งเกี่ยวกับการเมืองจะมีมากขึ้น เพื่อให้ทันการพัฒนาใน อนาคตข้างหน้า

สุรภัย์ ศิวรักษ์ (2547) ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ในสังคมปัจจุบัน จำจะต้องพูดถึง สารและบทบาทของพระพุทธศาสนาเสียก่อน ทั้งๆ ที่กล่าวกันว่า เมืองไทยเป็นเมืองพุทธ และคน ไทยส่วนใหญ่ถือตนว่าเป็นพุทธศาสนิก แต่พูดกันจริงๆ แล้ว เราเข้าถึงเนื้อหาสาระของพุทธธรรม กันมากน้อยเพียงไร หรือเราติดกันอยู่เพียงที่เปลือกกระพี้ของพิธีกรรม จนบางครั้งกลายเป็นพุทธ พานิชย์ หรือลัทธิ ชาติ ศาสน์ กษัตริย์ไปกันเอาเลย

คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้นคือแนวทางต่างๆ ที่ช่วยให้เราเดินขึ้นจากความโลภ โกรธ หลง ซึ่งเข้ามามีอิทธิพลกับชีวิตเรา เพื่อให้เราหลุดพ้นเสียได้จากความทุกข์ทั้งปวงรูปแบบของพุทธ ประเพณีอาจแตกต่างกันออกไปเป็นหลายลัทธิ หลายนิกาย จนกลายเป็นดังหนึ่งกับว่าพุทธ ศาสนิกต้องประพฤติตนตามแนวทางนั้นๆ จนแทบไม่มีการตั้งคำถามกันไปเอาเลยด้วยซ้ำ ทั้งนี้ก็ เพราะพุทธศาสนาเติบโตขึ้นมาหลายต่อหลายศตวรรษแล้ว แนวทางของการสั่งสอนและการ

ประเพณีปฏิบัติแตกแยกออกไป และขยายตัวไปในหลายต่อหลายประเทศ จนมีวัฒนธรรมประเพณีที่ต่างๆ กันออกไป และมีการอธิบายคำสอนของพระศาสนาที่ต่างๆ กันออกไป มีระเบียบวินัยและขั้นตอนของการปฏิบัติธรรม ทั้งสำหรับบรรพชิตและฆราวาสอย่างประเสริฐ โดยไม่จำเป็นต้องมีคูครอง หรือหมกมุ่นในกามคุณ เพื่อลดคณหาราคะ อันเป็นต้นตอประการสำคัญของโลกจริต ซึ่งโยงไปถึงโทสจริตและโมหจริต

รัฐศาสตรบัณฑิต(2519 : 259 – 263) ได้กล่าวถึงอิทธิพลของหลักธรรมต่อการเมืองการปกครองว่า การมีหลักธรรมของผู้ที่มีหน้าที่ปกครอง ย่อมเป็นสิ่งจำเป็นในอันที่จะคอยเหนี่ยวรั้งมิให้ผู้ปกครองมีพฤติกรรมไปในทางที่ต่ำ ซึ่งเราจะเห็นได้ว่า การปกครองในสมัยก่อน ๆ ที่ความรับผิดชอบของรัฐบาลยังมีขอบเขตไม่กว้างขวาง หรือสลับซับซ้อนนักปกครองก็ได้อาศัยการใช้อำนาจประกอบกับหลักธรรม สำหรับใช้ในการปกครองบ้านเมือง

ดังนั้นการปกครองของหมู่ชน หรือประเทศจะราบรื่นเพียงใดย่อมขึ้นอยู่กับคุณธรรม ของผู้ปกครองมากที่สุด สิ่งที่ใช้ให้เห็นเช่นนี้คือ ในการปกครอง หมู่ชน ท้องถิ่น หรือประเทศใด ทั้ง ๆ ที่อยู่ในบทบาทเดียวกันหรือคล้ายคลึงกัน แต่ปรากฏว่านักปกครองคนหนึ่งได้สร้างความเจริญรุ่งเรือง และความร่มเย็นเป็นสุขให้แก่ชุมชน แต่นักปกครองอีกคนหนึ่งอาจได้ผลตรงข้าม

สำหรับหลักธรรมในศาสนาพุทธ ที่มีอิทธิพลต่อนักปกครองในอันที่จะพึงยึดถือ เพื่อก่อให้เกิดผลดีแต่ตนเองและส่วนรวม ได้แก่

1. คุณธรรมของกษัตริย์ สำหรับสงเคราะห์ซึ่งกันและกันในสังคหวัตถุ 4

ทาน การปันสิ่งของ ๆ ตนให้แก่คนอื่น

ปิยวาจา เจรจาอ่อนหวาน สุภาพเรียบร้อย

อิตถจริยา ประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน

สมานัตตา ความเป็นคนดีเสมอต้นเสมอปลาย

2. หลักธรรมของผู้ครองเรือน 4

สัจจะ ความซื่อสัตย์ต่อกัน

ทมะ รู้จักข่มจิตของตน

ขันติ รู้จักอดทน อดกลั้น

จาคะ การให้ปันของ ๆ ตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น

3. ตั้งตนเป็นผู้ใหญ่ด้วยพรหมวิหาร 4

เมตตา ความรักใคร่ปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุขในทางที่ชอบ

กรุณา สงสารคิดจะช่วยให้พ้นทุกข์ในทางที่ชอบที่ถูก

มูทิดา ความพลอยยินดี ในเมื่อผู้อื่นได้ดี

อุเบกขา ความวางเฉย

4. ต้องปกครองตนให้มีความเที่ยงธรรม ไม่มีความลำเอียงเกิดขึ้น ให้เป็นที่เคารพนับถือของผู้น้อย โดยยึดถืออคติ 4 เป็นหลัก

ฉันทาคติ ความลำเอียงที่เกิดความรักใคร่

โทสาคติ ความลำเอียงที่เกิดจากความเขลาความรู้เท่าไม่ถึงการณ์

โมหาคติ ความลำเอียงที่เกิดจากความหลงมกมาย

ภยาคติ ความลำเอียงอันเกิดจากความกลัว

ผู้วิจัยเห็นว่าหลักธรรมในศาสนาพุทธ ที่มีอิทธิพลต่อนักปกครองในอันที่จะพึงยึดถือ เพื่อก่อให้เกิดผลดีแก่ตนเองและส่วนรวม มีจำนวนมาก อย่างน้อยที่ปรากฏชัด เช่น ธรรมสำหรับผู้ปกครอง ธรรมสำหรับผู้ครองเรือน ธรรมสำหรับการพัฒนาสังคมชุมชน การเมือง ล้วนมีครบบริบูรณ์ ซึ่งเป็นบทบาทภาระที่พระสงฆ์ต้องนำออกไปพัฒนา ไปอบรม ไปสานต่อเพื่อให้การพัฒนาโดยรวมเดินได้ถูกทาง อย่างน้อยการครองตน ครองคน ครองงาน ต้องเกิดในสังคมให้ได้ สำคัญที่สุดคือการนำไปปฏิบัติของนักการเมือง เพราะในความเป็นจริง นักการเมืองเมื่อเข้าสู่ระบบการเมืองถูกมองว่าก็ยังแสวงหาประโยชน์ เพื่อกลุ่มและพวกพ้องและตนเองอยู่แน่นอน

รัฐศาสตรบัณฑิต (2519 : 299 – 300) ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ไว้ว่า สำหรับบทบาทของพระภิกษุสงฆ์นั้น ถ้าจะกล่าวโดยสรุปแล้วจะเห็นได้ว่าพระสงฆ์ ซึ่งเป็นผู้รับช่วงสืบพุทธศาสนา ต่อมาได้อมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งที่ให้ความช่วยเหลือแก่ประชาชนทั้งในยามสุขและยามทุกข์ นับได้ว่ามีส่วนช่วยแก้ปัญหาสังคมของเราเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในท้องถิ่นชนบท เนื่องจากเหตุการณ์ที่สำคัญในชีวิตประจำวันของคนไทย มีส่วนผูกพันอยู่กับพุทธศาสนาทั้งสิ้น พระสงฆ์จะมีส่วนช่วยขัดเกลากจิตใจ ลักษณะนิสัย และวัฒนธรรม ในด้านจิตใจของชาวไทยอยู่มาก ทั้งวัดและพระภิกษุสงฆ์ ย่อมมีคุณค่าและความสำคัญต่อสังคมไทย อยู่หลายอย่างหลายประการ ซึ่งจะเห็นว่าวัดเป็นแหล่งกลางในชีวิตทางศาสนาและสังคม

พระสงฆ์นอกจากจะมีหน้าที่ในการอบรมศีลธรรมและประกอบพิธีการทางศาสนาแล้ว ก็ยังเป็นที่พึ่ง และให้การช่วยเหลือในการแก้ปัญหาของประชาชน ให้เกือบทุกด้าน แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างวัดกับบ้าน

นอกจากนี้ พระสงฆ์ในอดีตยังทำหน้าที่อันน่ายากยิ่งอีกอย่างหนึ่ง คือ เป็นครูสอนหนังสือกุลบุตรของประชาชนโดยทั่วไป มิฉะนั้นแล้วคนไทยเกือบทั่วประเทศ จะกลายเป็นผู้ที่ไม่รู้หนังสือไปทีเดียว รัฐบาลเพิ่งจะยื่นมือเข้าไปจัดการศึกษาแก่ประชาชนเมื่อประมาณหนึ่งศตวรรษมานี้เอง

นอกจากจะช่วยในการแก้ปัญหาการขาดแคลนครู และสถานที่ทำการสอนแล้ว ก็ยังนับว่าเป็นปัจจัยรากฐานที่สำคัญในการขยายโครงการศึกษาของชาติ ให้บรรลุผลสำเร็จเป็นอันดีอีกด้วย

โครงการวิถิธรศน์ (2542 : 144 – 146) ได้กล่าวถึง ขอบเขตการปกครองคณะสงฆ์ (ศาสนาจักร) ถือกันว่าแยกออกจากการเมืองการปกครองของทางฝ่ายโลก (อาณาจักร) ในทางการเมืองแล้ว รัฐของไทยได้ใช้ประโยชน์จากพุทธศาสนาในการสร้างความชอบธรรมให้กับการปกครองของตนเสมอมา ขณะเดียวกันรัฐก็ได้ขีดวงจำกัดไม่ให้พระสงฆ์เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการเมือง เพื่อเป็นหลักประกันว่าคณะสงฆ์จะไม่เป็นฐานแห่งอำนาจที่อาจเป็นคู่แข่งกับรัฐได้ พระสงฆ์จึงไม่ได้รับอนุญาตให้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งหรือสมัครรับเลือกตั้ง การเกี่ยวข้องกับการเมืองของพระสงฆ์ในช่วงแห่งวิกฤติการณ์ทางการเมืองนั้นมีประจักษ์พยานให้เห็นในประวัติศาสตร์ เช่น การรณรงค์ทางทหารของพระฝางภายหลังจากการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่สองแก่พม่าในปี พ.ศ.2310 และการเดินขบวนเรียกร้องของพระสงฆ์ในระหว่างปี พ.ศ.2516 – 2519 เป็นต้นการควบคุมอย่างใกล้ชิดของรัฐของไทย ต่อคำสอนทางพุทธศาสนา และการปกครองคณะสงฆ์ตลอดระยะเวลาศตวรรษครึ่งที่ผ่านมา ได้ทำให้พุทธศาสนากลายสถานะเป็น “อุดมการณ์แห่งชาติ” ไป

ปีเตอร์ แจ็คสัน (Peter Jackson) ตั้งข้อสังเกตว่า กลุ่มทางการเมืองทุกกลุ่มที่ต่อสู้กันอยู่ในสังคมไทยปัจจุบัน (ยกเว้นชาวมุสลิมและชาวคริสต์ซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อย และพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยที่อาจจะหลงเหลืออยู่บ้าง) ต่างก็กล่าวอ้างถึงศรัทธาในพุทธศาสนา การโต้แย้งทางความคิดที่เกี่ยวกับทุนนิยมกับสังคมนิยมเผด็จการกับประชาธิปไตย หรือรูปแบบพัฒนาการทางการเมืองและเศรษฐกิจมักจะแสดงด้วยถ้อยคำและความหมายที่มีรากฐานมาจากพุทธศาสนา

ตลอดประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา หน้าที่ของพุทธศาสนาในการสร้างความถูกต้องชอบธรรมในทางการเมือง การควบคุมของรัฐของไทยต่อคณะสงฆ์ ที่เพิ่มมากขึ้น และการปราบปรามอย่างเป็นระบบต่อแนวคิดและพฤติกรรมทางศาสนาที่ผิดแผกไปจากแนวทางที่กำหนดไว้ ได้หล่อหลอมสถานะของสถาบันพุทธศาสนาให้มีเอกลักษณ์ดังเช่นที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

ประวัติศาสตร์ยุคใหม่ของพุทธศาสนาของไทย เป็นประวัติศาสตร์ของความพยายามของกลุ่มผู้นำต่าง ๆ ที่จะเข้าควบคุมการตีความคำสอนและการบริหารปกครองในพุทธศาสนา อันเป็นสัญลักษณ์ที่มาของความถูกต้องชอบธรรมทางการเมือง ภายในของพุทธศาสนาเองนั้นมีการต่อสู้เกิดขึ้นในสองแนวทาง แนวทางที่หนึ่งคือ การที่รัฐได้เข้าไปควบคุมการบริหารจัดการของคณะสงฆ์ทำให้เกิดประวัติศาสตร์ความขัดแย้งอันยาวนานระหว่างธรรมยุตกับมหานิกาย แนวทางที่สอง การโต้แย้งทางความคิดในเรื่องการตีความคำสอนและวิธีปฏิบัติธรรมของสำนักต่าง ๆ ที่มีบทบาทสำคัญในสังคมไทยซึ่งได้รับการสนับสนุนจากชั้นผู้นำฝ่ายต่าง ๆ

เนื่องจากการควบคุมอย่างใกล้ชิดของรัฐที่มีต่อสถาบันสงฆ์ นับตั้งแต่มีการจัดตั้งองค์กรปกครองคณะสงฆ์ไทยเป็นต้นมา ทำให้พุทธศาสนาของไทยไม่อาจดำรงอยู่ได้โดยอิสระจากรัฐ และในที่สุดแล้วทำให้สถาบันสงฆ์กลายเป็นผู้ตามมากกว่าเป็นผู้นำของสังคมไทยดังเช่นในอดีต โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ทำให้พระสงฆ์ที่ไม่เห็นด้วยกับนโยบายของรัฐ มักจะถูกกีดกันออกจากวงจรแห่งอำนาจ ในขณะที่พระสงฆ์ที่สนับสนุนการปกครองของรัฐ มักจะได้รับการตอบแทนในรูปของวัตถุและการเลื่อนสมณศักดิ์ จะถูกมองว่าเป็นการทำทาสอำนาจรัฐ และจะถูกปราบปรามอย่างต่อเนื่อง ดังเช่นในกรณีของครูบาศรีวิชัยในอดีต หรือในกรณีของสมณะโพธิรักษ์ แห่งสำนักสันติอโศกในปัจจุบัน

ผู้วิจัยเห็นว่าเมื่อมองโดยภาพรวมถึงพระสงฆ์ ซึ่งเป็นผู้รับช่วงสืบพุทธศาสนา ต่อมานั้นได้มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งที่ให้ความช่วยเหลือแก่ประชาชนทั้งในยามสุขและยามทุกข์ นับได้ว่ามีส่วนช่วยแก้ปัญหาสังคมของเราเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในท้องถิ่นชนบท เนื่องจากเหตุการณ์ที่สำคัญในชีวิตประจำวันของคนไทย มีส่วนผูกพันอยู่กับพุทธศาสนาทั้งสิ้น พระสงฆ์จะมีส่วนช่วยขัดเกลาจิตใจ ลักษณะนิสัย และวัฒนธรรม ในด้านจิตใจของชาวไทยอยู่มาก ทั้งวัดและพระภิกษุสงฆ์ ย่อมมีคุณค่าและความสำคัญต่อสังคมไทย อยู่หลายอย่างหลายประการ ซึ่งจะเห็นว่าวัดเป็นแหล่งกลางในชีวิตทางศาสนาและสังคม และอยู่อย่างผสมกลมกลืนมาเป็นระยะเวลาช้านาน และจะเป็นจุดศูนย์กลางของการนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยเน้นที่บทบาทของพระสงฆ์ให้มีความเข้มแข็งให้มีความกล้า มีความเป็นผู้นำอย่างแท้จริง และทุกฝ่ายจะต้องตระหนักและให้ความร่วมมืออย่างแท้จริง

อีกประการหนึ่งการควบคุมอย่างใกล้ชิดของรัฐไทยไม่อิสระจากรัฐทำให้องค์กรสงฆ์จึงเป็นผู้ตาม หรือเครื่องมือทางการเมืองของนักการเมืองบางกลุ่ม ทำให้บทบาทของพระสงฆ์ ถูกจำกัดไม่มีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างมากมาย เช่น พม่าหรือศรีลังกา ดังนั้น รัฐไทยควรเปิดโอกาสให้พระสงฆ์มีส่วนร่วมทางการเมืองมากกว่าในปัจจุบัน เช่น การแสดงออกทางการเมืองมากยิ่งขึ้น

2.3 แนวความคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำ

2.3.1 ความหมายของภาวะผู้นำ

อรุณ รัชธรรม(2538: 195) กล่าวว่า ผู้นำ หรือ ภาวะผู้นำ เป็นกระบวนการซึ่งบุคคลหนึ่งบุคคลใดมีอิทธิพลต่อทัศนคติ ความเชื่อ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อพฤติกรรมของบุคคลหนึ่งบุคคลใด ส่วนผู้นำในอุดมคตินั้น คือบุคคลผู้พยายามจะทำให้สมาชิกขององค์การประพฤติปฏิบัติในทิศทางที่จะทำให้องค์การนั้นบรรลุถึงเป้าหมายที่ได้ตั้งเอาไว้ เชื่อว่าองค์การจะมีประสิทธิภาพได้มากที่สุด

เมื่อผู้นำของการนั้นสามารถจัดหาแนวทางในการทำงานอันเป็นที่ชื่นชอบของผู้ใต้บังคับบัญชา และในขณะเดียวกันก็จะเป็นแนวทางที่จะนำองค์กรไปสู่เป้าหมายที่กำหนดเอาไว้ด้วย

คำว่า ภาวะผู้นำ เป็นกระบวนการซึ่งผู้นำจะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับความคิดหวัง ค่านิยม และความสามารถในการติดต่อพบปะเจรจาของบุคคลที่เกี่ยวข้องด้วย ดังนั้น เพื่อที่จะก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการทำงาน ผู้นำจะต้องแสดงพฤติกรรมที่จะทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชาเห็นว่า สนับสนุนในความสามารถของพวกเขาเหล่านั้น

ถ้าเราจะพิจารณาจากแนวคิดพื้นฐานและหลักการของทฤษฎีที่เกี่ยวกับผู้นำในแนวทางต่างๆ จะเห็นได้ว่าเป็นเรื่องของความเกี่ยวพันระหว่างผู้นำและสมาชิกหรือผู้ใต้บังคับบัญชาในองค์กร ประสิทธิภาพของผู้นำจะถูกมองว่าเป็นผลอันเนื่องมาจากความสามารถของผู้นำในการที่จะจัดหาสิ่งตอบสนองความต้องการของผู้ใต้บังคับบัญชา และในขณะเดียวกันก็นำองค์กรไปสู่เป้าหมายด้วย อย่างไรก็ตาม ผู้นำนั้นยังมีลักษณะพิเศษอีกอย่างหนึ่ง คือมักจะมีความพิเศษที่แฝงอยู่ใน เช่น ความสามารถในการอ่านจิตใจคน เป็นต้น

สมยศ นาวิการ (2525: 210) ได้กล่าวไว้ว่า Rensis Likert ผู้บุกเบิกคนหนึ่งในการศึกษาแบบของความเป็นผู้นำ เขาได้พัฒนาระบบการบริหารขึ้นมาสี่แบบที่ชี้ให้เห็นถึงแบบต่างๆ ของความเป็นผู้นำ การแยกประเภทความเป็นผู้นำของ Likert เป็นไปดังนี้

ระบบที่ 1 ผู้นำแบบเผด็จการ ผู้นำประเภทนี้จะไม่แสวงหาความคิดเห็นของผู้ใต้บังคับบัญชา พวกเขาตัดสินใจทุกอย่างด้วยตัวเอง พวกเขาสนใจด้วยความกลัวและการลงโทษ

ระบบที่ 2 ผู้นำแบบเผด็จการอย่างมีศิลปะ ผู้นำประเภทนี้แสวงหาคำแนะนำจากผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาในบางครั้ง แต่พวกเขาตัดสินใจที่สำคัญด้วยตนเอง พวกเขาใช้ทั้งความกลัวและรางวัลในการจูงใจ

ระบบที่ 3 ผู้นำแบบปรึกษาหารือ ผู้นำประเภทนี้มีความเชื่อมั่นกับผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาของพวกเขาพอสมควร มอบหมายงาน สนับสนุนให้ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาทำข้อเสนอแนะ และให้รางวัลมากกว่าการลงโทษในการจูงใจ

ระบบที่ 4 ผู้นำแบบมีส่วนร่วม-กลุ่ม ผู้นำประเภทนี้แสวงหาการมีส่วนร่วมของกลุ่มผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาในกระบวนการตัดสินใจ พวกเขามอบหมายหน้าที่ และให้รางวัลไม่ใช่การลงโทษในการจูงใจ

Likert สนับสนุนระบบที่ 4 หรือการบริหารแบบมีส่วนร่วม-กลุ่ม เป็นอย่างมาก การวิจัยหลายอย่างของเขาเสนอแนะว่าความเป็นผู้นำที่ให้ความสำคัญกับผู้อยู่ใต้บังคับบัญชามีประสิทธิภาพมากกว่าระบบที่ 1 2 หรือ 3 ในการบรรลุถึงเป้าหมายของกลุ่ม

สมยศ นาวิการ (2525: 212) ผู้นำแบบมีส่วนร่วมจะขอคำแนะนำจากกลุ่มคนผู้อยู่ได้บังคับบัญชาเกี่ยวกับว่าใครจะทำอะไร ทำอย่างไร และทำเมื่อไร บทบาทของพวกเขาเป็นผู้ให้แนวทางมากกว่าผู้บงการ ผู้นำแบบมีส่วนร่วมจะพยายามให้ได้ความเห็นสอดคล้องของกลุ่มที่จะกระทำ

โดยทั่วไปแล้วความเป็นผู้นำแบบมีส่วนร่วมใช้ได้ดีที่สุดในกับนักวิชาชีพ และผู้บริหารระดับสูงในองค์กร เมื่อผู้บริหารกำลังต้องการผู้บริหารคนอื่นที่ใจแข็งและแน่วแน่แล้ว เขาควรจะใช้แบบการมีส่วนร่วม เช่น ผู้บริหารมหาวิทยาลัยไม่สามารถเป็นเผด็จการเหมือนกับผู้จัดการโรงงานในอุตสาหกรรมการผลิตได้

สุพัตรา สุภาพ (2536: 46-47) ภาวะผู้นำ คือ การใช้อิทธิพลหรืออำนาจหน้าที่ในการติดต่อสัมพันธ์กับผู้ใต้บังคับบัญชา หรือผู้อื่นในสถานการณ์ต่างๆ เพื่อจะได้มีการดำเนินการไปตามเป้าหมายที่วางไว้

ผู้นำทางการเมืองส่วนมากมักจะหมายถึงประมุขของประเทศ โดยไม่ได้หมายถึง รัฐมนตรี ผู้แทนราษฎร หัวหน้าพรรคการเมือง ผู้นำแบบนี้จึงเป็นกำลังใจในยามวิกฤติ เช่น เซอร์ซิลล์ นายกรัฐมนตรีอังกฤษ สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 คานธีต่อสู้เพื่อเอกราชกับรัฐบาลอังกฤษ โดยใช้หลักอหิงสา (สละความต้องการที่จะฆ่าหรือทำลาย สละความเกลียดชัง ความดีสูงสุด คือ สัจธรรม) และบรรลุด้วยอหิงสา

สุพัตรา สุภาพ (2536: 48) ได้เสนอแนวความคิดเกี่ยวกับผู้นำ ดังนี้

1. ผู้นำแบบ Charismatic คำนี้มีมาจากภาษากรีก คือ Charisma เป็นพรสวรรค์ที่ได้มาจากพระเป็นเจ้า เป็นผู้มีพลัง ความสามารถที่จะทำอะไรบางอย่างแล้วเป็นที่ยอมรับ เป็นผู้นำที่พูดจาโน้มน้าวจิตใจคนให้คล้อยตามอย่างไม่น่าเชื่อ เช่น ฮิตเลอร์ เมาเซดุง โคลโมนิ โดยเฉพาะโคลโมนิ นั้น ชาวอิหร่านคิดว่าเป็นนักบุญ จึงเชื่อและศรัทธาในฐานะตัวแทนพระเป็นเจ้า

2. ผู้นำแบบ “บริหาร” มักเป็นระดับหัวหน้าที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับการวางแผน สั่งการ ประสานงาน และจัดองค์การ

3. ผู้นำแบบ “ที่ทำงานประจำอยู่ในกฎเกณฑ์” เป็นพวกระดับกลางและต่ำมีหน้าที่เฉพาะอย่างมากบ้าง น้อยบ้าง แต่มีหน้าที่ในการสั่งการ ควบคุมให้เป็นไปตามเป้าหมาย

4. ผู้นำแบบ “กำหนดนโยบาย” อาจเป็นผู้นำที่แท้จริงหรือเป็นผู้นำแฝง เพราะไม่มีอิทธิพลในตัวของตัวเอง แต่อยู่เบื้องหลังการตัดสินใจ

5. ผู้นำแบบ “เชี่ยวชาญ” เป็นผู้เชี่ยวชาญรอบรู้เฉพาะอย่าง เป็นแหล่งให้ความรู้ หรือการวางแผน

6. ผู้นำแบบการเมือง หมายถึงผู้ที่มีความคิดกว้างขวาง มองถึงรากฐานอำนาจ การต่อสู้ การได้มา การรักษาอำนาจรวมทั้งการใช้อำนาจ

ผู้นำ คือ ผู้ที่มีลักษณะพิเศษบุคคลหนึ่งที่สามารถมีอิทธิพลในการดำเนินงาน หรือปฏิบัติงานเหนือบุคคลอื่นหรือกลุ่มอื่นโดยใช้การติดต่อสื่อสารเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้

คุณสมบัติของผู้นำที่ดี สุพัตรา สุภาพ (2536: 49-50)

1. ภูมิหลังและประสบการณ์ สามารถตัดสินใจสั่งการ วางแผน มีทักษะในการทำงานด้านต่างๆ

2. สถิติปัญญาและสุขภาพจิต ไม่ว่าจะด้านภาษา หรือการมีเหตุมีผล

3. มีเหตุมีผล สามารถแยกผิดถูกได้

4. มีความสามารถในการวินิจฉัย เป็นการรู้จักคิดอย่างลึกซึ้งและตัดสินใจได้ถูกต้อง

5. จดจำได้ โดยเฉพาะชื่อลูกน้อง หรือเรื่องรางต่างๆ ที่เคยให้สัญญาไว้

6. มีความรอบรู้ เป็นการเฝ้าหาความรู้อย่างกว้างขวาง รู้จักแยกแยะปัญหา นำมาวิเคราะห์ วินิจฉัย ตัดสินใจ เพื่อหุตาจะกว้างขวาง เป็นการศึกษาหาความรู้

7. ยึดหยุ่น เป็นการยึดหยุ่นต่อเหตุการณ์ ไม่ถือตัวเป็นหลัก

8. มีมนุษยสัมพันธ์ สามารถเข้ากับผู้อื่นได้ดี เพราะงานจะสำเร็จต้องได้รับความร่วมมือจากหลายฝ่าย ด้วยการรู้จักเคารพศักดิ์ศรีของผู้อื่นรวมทั้งต้องใจกว้างและไม่เข้าข้างตัวเอง

9. มีแรงจูงใจ เป็นแรงจูงใจที่ค่อนข้างจะสูงและทำอะไรที่ดีและเป็นประโยชน์หรือประสิทธิผล

10. เชื้อมั่นตัวเอง ไม่โลเล แต่ก็ไม่ใช่ประเภทไม่ฟังความคิดเห็นของใคร

11. มีปฏิภาณไหวพริบ สามารถแก้ไขปัญหตามสภาวะและโอกาสต่างๆ อย่างได้ผล

12. มีความซื่อสัตย์ ไม่คดโกง

13. มีความยุติธรรม มีความไม่ลำเอียง ให้ความเป็นธรรมแก่ทุกคน ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง

14. สอนงานคนอื่นได้ เป็นการถ่ายทอดความชำนาญของตนไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

15. เป็นนักฟังที่ดี เพื่อรับข้อมูลจากผู้อื่น และทำให้ผู้พูดเกิดกำลังใจที่เราฟังสิ่งที่เขาพูด

16. มีความคิดสร้างสรรค์ พยายามหาสิ่งที่ดีๆ ขึ้นไป

17. นำเชื่อถือเลื่อมใส เป็นการเลื่อมใสศรัทธาตนเอง และให้คนอื่นศรัทธาเราด้วย

18. มีวินัย เคารพกฎเกณฑ์ และปฏิบัติตาม

19. มีความทะเยอทะยาน ความทะเยอทะยานจะเป็นแรงบันดาลใจให้เกิดความคิดริเริ่ม ประเภทของผู้นำ

ผู้นำต่างๆ อาจจะแบ่งได้เป็น 3 ประเภท

1. แบบเผด็จการ เป็นผู้นำที่ถืออำนาจเป็นใหญ่เชื่อมั่นตัวเอง ชอบวางท่า ไม่รับฟังความคิดเห็นของใคร คิดว่าตัวแน่ จึงเอาตัวเองเป็นที่ตั้ง และเชื่อความสามารถของตัวเอง ชอบการ

ตัดสินใจตามอารมณ์ ตัดสินใจเองทุกอย่างชอบรวบอำนาจเอาไว้ในมือคนเดียว ชอบสั่งงานเองถ้าจะมีการเปลี่ยนแปลงอะไร ผู้นำจะเป็นคนเปลี่ยนแปลงเอง ลูกน้องต้องเข้าหานายคอยรับนโยบาย ถ้าผิดขั้นตอนอาจตกอยู่ในฐานะลำบาก (กลุ่มมีความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์หรือต้านลบท่อผู้นำ แต่เก็บซ่อนไว้ หรือแสดงด้วยการทำลายของส่วนรวม)

2. แบบให้อิสระ เป็นผู้นำที่ให้กลุ่มตัดสินใจเองไม่ยอมใช้อำนาจที่ตนมีอยู่ลูกน้องจึงมีเสรีภาพในการตัดสินใจ ไม่ค่อยคุมลูกน้อง หัวหน้างานลงนามหรือผ่านเรื่องเท่านั้น ลูกน้องจะกำหนดนโยบายการทำงาน ไม่มีการควบคุมดูแลว่าใครทำงานได้ผลแค่ไหน เป้าหมายไม่แน่นอน การคิดริเริ่มไม่ค่อยมี มีนายแบบนี้เหมือนไม่มีผู้นำ (ผลงานด้อยหรือไม่มีคุณภาพ)

3. แบบประชาธิปไตย เป็นผู้นำที่ใจกว้างยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่นเห็นความคิดของกลุ่มเหนือกว่าของตน อยากได้รับความร่วมมือ ลูกน้องมีสิทธิแสดงความคิดเห็น และการทำงาน การตัดสินใจอยู่ที่การปรึกษาหารือและอาศัยความเห็นของคนส่วนใหญ่จึงเป็นผู้นำที่ชอบการแบ่งอำนาจให้กับผู้ใต้บังคับบัญชาตามความเหมาะสม (ผู้ร่วมงานมีผลงาน สมรรถภาพสูง และอยากทำงานให้ได้ผลดี)

ผู้นำที่ดี

ผู้นำที่ดีต้องเป็นนักบริหารที่ดีด้วย มีอุดมคติ รู้จักการวางนโยบาย วางแผน เป็นตัวแทนติดต่อสัมพันธ์กับหน่วยงานอื่น ให้ทั้งคุณและโทษ เป็นผู้ตัดสินใจที่ดี และรู้จักรับผิดชอบเมื่อทำพลาดไป รวมทั้งเป็นแบบอย่างที่ดีไม่หยาบหยาบในรายละเอียด และควรตัดสินใจเด่นนโยบายใหญ่ก็พอ รายละเอียดปลีกย่อยให้รองๆ ลงไปทำ

สรุปแล้วผู้นำที่ดี

1. เชื่อมั่นตัวเอง
2. เข้าสังคมกับคนอื่นได้
3. ประนีประนอมประสานประโยชน์
4. รู้จักผู้ร่วมงานอย่างดีในทุกแง่มุม รู้ขีดความสามารถและขีดจำกัดจะได้แบ่งงานแก่ผู้ใต้บังคับบัญชาตามความสามารถอย่างเหมาะสม เพื่อได้ทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ
5. มีศิลป์ในการบังคับบัญชา รู้จักผ่อนหนักผ่อนเบา ห้ามในสิ่งที่ควรห้าม ปล่อยในสิ่งที่ควรปล่อย และมีความเด็ดขาดหากผู้กรทำผิดระเบียบแบบแผนจนก่อให้เกิดความเสียหายต่อส่วนรวม

6. ตัดสินใจได้ และกล้าที่จะตัดสินใจ เมื่อได้พิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบคอบ ผู้นำที่ไม่ยอมตัดสินใจ ผู้ใต้บังคับบัญชาจะขาดความเชื่อถือ

7. รู้จักเสียสละความพอใจของตนเพื่อส่วนรวม

8. รู้จักเลือกคนดีมาใช้

ธนสวรรค์ เจริญเมือง (2553: 11) หลักการการนำที่มีคุณภาพ (Quality Leadership) ผู้นำในสังคมประชาธิปไตยมีลักษณะที่สำคัญอย่างน้อย 6 ประการ คือ 1. มาจากการเลือกตั้งและมีวาระการดำรงตำแหน่ง 2. มีจิตใจเพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวม (Public-minded) 3. มีความซื่อมั่นในระบบนิติรัฐ (Committed to the Rule of Law) ไม่ใช่ระบบกฎหมาย 4. มีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย เชื่อมั่นในระบบประชาธิปไตย เชื่อมั่นในการตัดสินใจของประชาชน 5. มีความซื่อสัตย์สุจริต (Integrity) คำพูดตรงกับการกระทำ ไม่ใช่ดีแต่พูด ไม่ใช่โกหกหลอกลวง ไม่ถนัดแต่การสร้างภาพ ชอบแต่คำสรรเสริญเยินยอ 6. มีสำนึกแห่งความรับผิดชอบ ไม่ใช่รับแต่ชอบ ไม่รับผิดชอบ มีความละเอียดรอบคอบ และ 7. ตระหนักในการรับผิดชอบต่อสังคม (Accountability) คือรับรู้และเคารพหลักการตรวจสอบ การซักถาม การถอดถอน และการลงโทษผู้นำในสังคมประชาธิปไตย

งานวิจัยชิ้นนี้ต้องใช้แนวคิดภาวะผู้นำ เพราะว่าบทบาทของพระสงฆ์บางรูปในตำบลเชิงค้อยได้ชี้ให้เห็นการแสดงภาวะผู้นำแบบมีส่วนร่วม เช่น ในการเสียดสละทั้งกำลังกาย กำลังทรัพย์ และกำลังใจในการอนุเคราะห์สงเคราะห์ประชาชนโดยไม่เห็นแก่เหน็ดเหนื่อย ให้ประชาชนได้เห็นการพัฒนาในหมู่บ้านอย่างเป็นรูปธรรมทั้งในด้านการก่อสร้างถาวรวัตถุ การส่งเสริมด้านจิตใจ และการประสาน ในหลักการ บวร คือบ้าน วัด โรงเรียนและราชการ ในรูปของโครงการต่างๆที่หน่วยงานรัฐได้ประสานมา แต่บางรูปก็ยังเสียดสละไม่มากพอทำให้การเข้าถึงประชาชนในหมู่บ้านตนเองยังขาดๆเกินๆอาจจะเนื่องมาจากการไม่ได้หาความรู้เพิ่มเติมในการพัฒนาตนเองให้เป็นที่ยอมรับของชุมชนของตนเอง

2.4 แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมทางการเมือง

รามโชติคุต (2552: 53-54) ได้อธิบายว่าการมีส่วนร่วมทางการเมืองคือ การแสดงออกซึ่งกิจกรรมทางการเมืองของบุคคลในสังคม กิจกรรมเหล่านี้ ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกกับองค์กรทางการเมือง รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับรัฐบาล การแสดงออกซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ ก็คือ กระบวนการทางการเมืองซึ่งจะนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายที่ประชาชนต้องการ

ลักษณะของการมีส่วนร่วมทางการเมือง

หากจะพิจารณาการมีส่วนร่วมทางการเมืองภายใต้กรอบการศึกษากระบวนการเมืองแล้ว เราอาจจำแนกลักษณะของการมีส่วนร่วมทางการเมืองมี 2 ลักษณะ คือ

1. การมีส่วนร่วมทางการเมืองในระบอบอำนาจนิยมหรือระบอบเผด็จการ
2. การมีส่วนร่วมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย

การแสดงออกซึ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนในระบอบอำนาจนิยมหรือเผด็จการจะเป็นไปในลักษณะของการระดมการมีส่วนร่วม (Mobilized Participation) และจะต้องเป็นไปในลักษณะของการสนับสนุนผู้นำเผด็จการเท่านั้น ประชาชนจะไม่สามารถแสดงออกซึ่งการคัดค้านต่อต้านผู้นำรัฐบาลเผด็จการได้ ซึ่งแตกต่างจากการแสดงออกทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยที่ประชาชนสามารถสนับสนุนหรือคัดค้านรัฐบาลได้ รวมทั้งยังเป็นการแสดงออกที่เป็นอิสระจากการควบคุมหรือการกำกับของรัฐบาลได้ นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในระบอบประชาธิปไตยบางครั้งยังอาจมีผลกระทบต่อเสถียรภาพของรัฐบาลได้และทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้ เพราะการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในระบอบประชาธิปไตย เป็นสิ่งสะท้อนถึงความต้องการของประชาชนส่วนใหญ่ หรือเจตจำนงทั่วไป (General Will) ของประชาชน

แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมทางการเมือง (Political Participation)

การมีส่วนร่วมทางการเมืองในระดับปัจเจกชนถือได้ว่าเป็นพื้นฐานที่สำคัญสำหรับการเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองในระดับองค์กร เพราะหากปัจเจกชนไม่มีความสนใจทางการเมืองก็จะไม่เข้าไปมีส่วนร่วมกับองค์กรทางการเมือง ดังนั้น การศึกษาบทบาทของปัจเจกชนที่มีต่อการมีส่วนร่วมทางการเมือง จะทำให้เราสามารถเข้าใจพื้นฐานของการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนทั่วไปได้และจะทำให้เข้าใจถึงแนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมในระดับปัจเจกชนไปสู่ระดับองค์กรได้ดียิ่งขึ้น (ราม โชติคุต 2552: 59)

ในขณะที่พฤติกรรมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของปัจเจกชน พบว่า บุคคลที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมสูง โดยเฉพาะผู้มีการศึกษาสูง มีแนวโน้มจะมีจิตใจผูกพันทางการเมืองสูงกว่าบุคคลที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมต่ำกว่า แนวคิดนี้เป็นการยืนยันถึงทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโล ที่ว่า บุคคลจะแสวงหาความต้องการขั้นต่ำไปหาขั้นสูงเมื่อความต้องการขั้นต่ำได้รับการตอบสนองแล้ว จึงจะแสวงหาความต้องการในระดับสูงขึ้นไป ดังนั้น บุคคลที่ปัญหาทางเศรษฐกิจ ขาดแคลนอาหาร ที่อยู่อาศัยและความมั่นคงปลอดภัย จึงไม่ค่อยให้ความสนใจกับการมีส่วนร่วมทางการเมือง ตรงกันข้ามกับบุคคลที่มีการศึกษาดี ซึ่งมีโอกาสทำงานมีรายได้ดี ทำให้เป็นผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมสูง ไม่มีปัญหาความขาดแคลนอันเป็นปัจจัยพื้นฐานเบื้องต้น จึงมีความต้องการในระดับสูงขึ้น คือความต้องการการยอมรับจากสังคมและการมีชื่อเสียง ดังนั้น บุคคลที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมดี จึงมีแนวโน้มที่จะมีส่วนร่วมทางการเมืองสูงกว่า เพราะการมี

ส่วนร่วมทางการเมืองสามารถทำให้เกิดการยอมรับ มีชื่อเสียงหรือมีอิทธิพลทางการเมืองได้ (ราม โชติคุต 2552: 61)

ส่วนปัญหาการมีส่วนร่วมทางการเมืองของไทย เกิดขึ้นจากการที่เรายังไม่มีกระบวนการ ให้ความรู้ทางการเมืองที่มีประสิทธิภาพมากเพียงพอที่จะสร้างความสำนึกให้ประชาชนตระหนักถึง ความสามารถทางการเมือง (Sense of Civic Competence or Sense of Political Efficiency) แม้ว่าระบบการศึกษาไทยจะประสบความสำเร็จในการทำให้ประชาชนอ่านออกเขียนได้ แต่ระบบ การศึกษาของไทยยังคงมุ่งที่จะปลูกฝังค่านิยมเก่าๆ อันไม่เอื้ออำนวยหรือขัดแย้งกับการพัฒนาการ ปกครองในระบอบประชาธิปไตยทั้งที่โดยตั้งใจและไม่ตั้งใจ เช่น ค่านิยมในการบูชาอำนาจ การ สร้างความจงรักภักดีส่วนบุคคล (Personal Loyalty) การยินยอมอย่างราบคาบ (Deference) และ การเคารพนับถือ (Respect) ต่อบุคคลผู้มีอำนาจโดยมิได้พิจารณาหรือคำนึงว่า บุคคลเหล่านั้น ได้ อำนาจมาด้วยวิธีการใด หรือได้อำนาจมาอย่างถูกต้องสมควรหรือไม่ ดังเช่นคำพังเพยที่เรายังคงได้ ยินอยู่ เช่น เดินตามหลังผู้ใหญ่นมาไม่กัด นั่นคือการสร้างให้คนเลียนแบบตามหรือยอมตามคน อื่นโดยไม่ต้องคิด หรือทำให้คนเชื่อเรื่องของอำนาจบารมี ซึ่งเป็นการสร้างระบบการพึ่งพาโดย ไม่ได้ส่งเสริมให้ผู้คนช่วยเหลือตัวเอง หรือค่านิยมแบบ ทำอะไรตามใจคือไทยแท้ หรือค่านิยมที่ คนไทยค่อนชอบการรวมกลุ่มกันทำประโยชน์ หรือมีการรวมกลุ่มกันแต่ไม่ค่อยจริงจัง แต่จะเน้น การรวมกลุ่มกันเพื่อความบันเทิงมากกว่า การที่ไม่ได้มีความพยายามสนับสนุนให้คนไทยรวมตัว กันเป็นกลุ่มผลประโยชน์ (Interest Group) เพื่อใช้อิทธิพลทางการเมือง (Political Influence) เข้า ควบคุมระบบการเมือง

ในปัจจุบันแม้ว่าประชาชนไทยจะมีความตื่นตัวทางการเมืองเพิ่มมากขึ้นแล้ว แต่หากเทียบ กับจำนวนประชากรทั้งประเทศ กลุ่มคนที่มีความตื่นตัวนี้ ยังคงมีจำนวนน้อยและมักกระจุกอยู่ใน จังหวัดใหญ่เท่านั้น และที่สำคัญการตื่นตัวทางการเมืองส่วนใหญ่ยังคงขาดความสำนึกใน ความสามารถทางการเมือง (Political Competence) อยู่มาก คือขาดความสำนึกในสิทธิหน้าที่ ความรับผิดชอบ และในการคิดการปฏิบัติที่มีเหตุผลและเป็นระบบ (Rational and Systematic)

ในเรื่องระบบการเมืองไทยนั้น นักรัฐศาสตร์ชาวตะวันตกจำนวนหนึ่งได้เคยทำการศึกษา และสรุปไว้ว่า เป็นระบบการเมืองแบบนิ่งเฉยทางการเมือง (Political Passivity) เพราะประชาชน ส่วนใหญ่ของประเทศไม่ค่อยออกมาเรียกร้อง (demand) ที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจใน การเมืองการปกครองหรือในการคัดเลือกตัวแทนในการตัดสินใจ

ปัญหาการมีส่วนร่วมทางการเมืองของไทยนั้น สามารถแก้ไขได้ด้วยการให้ความรู้ทางการเมือง (Political Socialization) พร้อมๆไปกับการแก้ไขปัญหาต่างๆ อย่างไรก็ตาม เรื่องของความ เชื่อ (Belief) และทัศนคติ (Attitude) ของคนในสังคมก็เป็นสิ่งที่มีความสำคัญ เพราะในการที่จะ

ผลักดันให้คนในสังคมมีพฤติกรรมสอดคล้องกับระบอบประชาธิปไตยนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่สังคมไทยจะต้องแก้ไขในเรื่องทัศนคติและความเชื่อต่างๆ ที่เป็นอุปสรรคหรือไม่ได้สร้างความสำนึกในความสามารถทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยของประชาชน พร้อมๆ กับปลูกฝังทัศนคติและความเชื่อที่เอื้อต่อการพัฒนาทางการเมืองไปสู่ความเป็นประชาธิปไตย เช่น ความสำนึกในสิทธิหน้าที่ ความรับผิดชอบของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย รวมทั้งการปลูกฝังความคิด และการปฏิบัติอย่างมีเหตุผลให้กับคนไทยในวงกว้าง(ราม โชติคุต 2552: 66 - 67)

ชเนศวร์ เจริญเมือง (2550: 278) กล่าวถึงประชาธิปไตยว่าประชาธิปไตยไม่ใช่เพียงระบอบการปกครองที่พูดกันอย่างสวยหรูว่า ของประชาชนโดยประชาชนและเพื่อประชาชน แต่เป็นระบอบการปกครองที่เอื้ออำนวยประโยชน์ให้แก่ประชาชนได้อย่างแท้จริง เพราะเป็นระบอบการปกครองที่ประชาชนสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองได้อย่างเต็มที่ (Participatory Democracy) ไม่ใช่เข้าร่วมเพียงการเลือกตั้งอย่างเดียว อย่างที่เรียกกันว่า ลัทธิเลือกตั้ง (Electoralism) เมื่อเลือกตั้งเสร็จแล้วต่างคนต่างแยกย้ายกันกลับบ้านตัวใครตัวมัน ไม่ให้ความสนใจเรื่องราวของผู้แทนอีกต่อไป ผู้แทนจะไปฉ้อฉลอำนาจทุจริตคอร์รัปชั่นอะไรที่ไหน ไม่สนใจทั้งนั้น เพราะถือว่าตนได้ทำหน้าที่เป็นพลเมืองที่ดีไปเลือกตั้งเสร็จแล้ว และหลงเข้าใจว่าเมื่อเลือกตั้งเสร็จแล้วก็เท่ากับได้สร้างสรรค์ระบอบประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นในบ้านเมืองแล้ว

หลักการประชาธิปไตยมีองค์ประกอบที่ว่าด้วย คุณสมบัติของประชาชนและผู้นำหลักการพลเมืองเข้มแข็ง (Strong citizens) ที่มีความเชื่อว่าพวกเขาสามารถบริหารประเทศได้และก็ถูกปกครองก็ได้ (Belief in ability to rule and to be ruled) ประชาชนในสังคมประชาธิปไตยต้องเป็นพลเมืองที่เข้มแข็ง ไม่ใช่ราษฎร (Subjects) ที่คอยรับแต่คำสั่ง แต่สามารถเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างแข็งขันในวงการเมืองและกิจการสาธารณะ (Active Participation) การมีส่วนร่วมดังกล่าวจะต้องไม่เกิดจากการสั่งการลงมาจากภาครัฐ แต่เป็นการริเริ่มจากฝ่ายประชาชน (Bottom-up participation) นอกจากนี้ องค์กรต่างๆ ของประชาชนเกิดจากการสร้างสรรค์ขึ้นเองของประชาชนไม่ใช่เพราะรัฐ แล้วสั่งให้ประชาชนเข้ารับฟังการบรรยาย และต้องทำตามคำสั่งหรือข้อเสนอของรัฐบาล (ชเนศวร์ เจริญเมือง 2553: 9)

เอนก เหล่าธรรมทัศน์ (2550: 36-37) แสดงทัศนะเรื่องที่จะให้ชาวชนบทมีโอกาสดูแลเสียตัดสินประเด็นสาธารณะประโยชน์ที่เกี่ยวข้องใกล้ชิดกับตนเองยิ่งขึ้น เราอาจให้ประชาชนใช้มาตรการประชาธิปไตยทางตรง (direct democracy) ตัดสินโครงการ งบประมาณ ภาษี หรือกฎหมายที่มีผลกระทบต่อเขาใกล้ชิดดังตัวอย่างเช่น ให้ประชาชนมีสิทธิลงประชามติรับ หรือไม่รับ (referendum) กฎหมายหรือโครงการที่มีผลกระทบต่อชีวิต การงาน และสภาพแวดล้อมของคนในท้องถิ่นจำนวนมาก เช่น จะยอมให้เก็บภาษีเทศบาลบางอย่างเพิ่มขึ้นเพื่อนำไปสร้าง

สาธารณูปโภคที่สำคัญ จะรับหรือไม่รับโครงการเขื่อนใหญ่ที่จะทำให้บางตำบลจมใต้น้ำหรือจะสร้างโรงไฟฟ้าถ่านหินที่มีผลกระทบต่อมลพิษของอำเภอและจังหวัดหรือไม่ การให้ชาวชนบทมีโอกาสลงคะแนนเสียงในเรื่องที่เกี่ยวข้องหรือใกล้ชิดเขามาก ทำให้เขาสนใจรอบรู้ในเรื่องหลักการหรือนโยบายมากขึ้น ขณะเดียวกันการให้สิทธิเขาตัดสินใจประเด็นที่เกี่ยวกับสาธารณประโยชน์ต่างๆ อยู่เสมอ ก็จะทำให้เขาตระหนักว่า การลงคะแนนเสียงเป็นเรื่องความรับผิดชอบต่อส่วนรวมด้วย

จากการสัมภาษณ์ของผู้วิจัยปรากฏว่า ตอนนี้ชาวบ้านมีความตื่นตัวในการเรียกร้องสิทธิในสิ่งแวดล้อมมากยิ่งขึ้นซึ่งเกิดขึ้นในกรณีมีการรวมตัวประท้วงโรงงานกำจัดขยะแบบฝังกลบซึ่งตั้งอยู่ในหมู่บ้านใกล้เคียงที่ได้ทำการวิจัย ได้มีกลิ่นขยะเกิดมลพิษในอากาศและทางเดินหายใจไปทั่วทั้งวัด และหมู่บ้าน ยังรวมไปถึงการรวมความคิดระหว่างเจ้าอาวาสและชาวบ้านในการสร้างป่าชุมชนเพื่อป้องกันการบุกรุกป่าของนายทุนและชาวบ้านนอกพื้นที่ ที่มาทำบ้านจัดสรรและที่อาศัยส่วนตัว

เอนก เหล่าธรรมทัศน์ (2550: 60-62) ได้แสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมว่าประชาธิปไตยที่ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมืองโดยตรง (Participatory Democracy) นั้นมองได้ไกลกว่าประชาธิปไตยที่ประชาชนใช้อำนาจผ่านตัวแทน (Representative Democracy) พอสมควร เพราะสูตรนี้ย้ำว่าการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนโดยตรง แต่การมีส่วนร่วมทางการเมืองโดยตรงนั้น เอาเข้าจริงก็หมายถึงการกำกับ ตรวจสอบพฤติกรรมของนักการเมือง หรือมีส่วนแสดงความคิดเห็น หรือเข้าไปดูแลการออกนโยบายกฎหมายของรัฐและนักการเมือง ซึ่งนักการเมืองเหล่านี้ก็คือผู้ที่ได้อำนาจมาจากประชาชนนั่นเอง ในทัศนะของนักประชาธิปไตยที่ให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมืองโดยตรงมากขึ้น (Participatory Democracy) นั้นประชาชนก็ยังมีหน้าที่หลักอยู่ที่การจับข้อ ผิดตาม เรียกร้องนักการเมืองที่เข้าไปใช้อำนาจธิปไตยแทนตนเองอยู่ดี การที่ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้นก็คือให้ประชาชนประท้วงมากขึ้น กดดันมากขึ้น ร้องขอมากขึ้น ติดตามมากขึ้น ตรวจสอบมากขึ้น เท่านั้นเอง

อันที่จริงยังมีแนวคิดประชาธิปไตยอีกแนวคิดหนึ่งซึ่งมีวิสัยทัศน์ที่แตกต่างจากประชาธิปไตยที่ประชาชนใช้อำนาจผ่านตัวแทน (Representative Democracy) ค่อนข้างชัดเจนและหากนำมาใช้ในประเทศไทยได้บ้างก็จะเสริมประชาธิปไตยที่ประชาชนใช้อำนาจผ่านตัวแทน (Representative Democracy) ให้แข็งแกร่งยิ่งขึ้น และที่สำคัญที่สุดมันจะทำให้ประชาชนไทยเปลี่ยนความคิดที่มีต่อการเมือง ซึ่งสิ่งนี้จะป็นรากฐานสำคัญให้การพัฒนาประชาธิปไตยในทศวรรษหน้า แนวคิดประชาธิปไตยใหม่นี้ว่า คือแนวคิดที่เสนอว่าประชาธิปไตยคือการที่ประชาชนปกครองตนเอง จุดที่ต้องย้ำคือการปกครองหรือการบริหารและการพัฒนาบ้านเมืองด้วยตนเองด้วยพวกกันเอง เราอาจเรียกประชาธิปไตยเช่นนี้ว่า ประชาธิปไตยที่ประชาชนปกครองดูแลตนเอง (Self-Government Democracy)

ประชาธิปไตยที่ประชาชนปกครองดูแลตนเอง (Self-Government Democracy) นั้น ย้ำว่า การเมืองคือการร่วมมือกันกระทำกิจเพื่อส่วนรวมหรือแก้ปัญหาให้ส่วนรวม โดยคำว่าส่วนรวมนี้อาจจะหมายถึง ชุมชน ชุมชน ชุมชน สมาคม ท้องถิ่น ภูมิภาค หรือประเทศชาติก็ได้ การเมืองจะมีใช้การที่บุคคลหรือหมู่คณะแก่งแย่งแข่งขัน หรือช่วงชิงแย่งกันเอาตำแหน่งหน้าที่ งบประมาณ โครงการ แผนงาน ของรัฐเท่านั้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้คือการเมืองในความหมายที่ประชาชนไทยส่วนใหญ่ทุกวันนี้เข้าใจ การเมืองในความเห็นของระบอบที่มุ่งเน้นประชาชนปกครองดูแลตนเอง (Self-Government Democracy) นั้น ให้ความสำคัญกับประโยชน์ส่วนรวม เน้นที่บุคคลหรือหมู่คณะจะร่วมกันเสียสละ หรือสมัครสมานกันและร่วมใจกันทำประโยชน์ให้กับส่วนรวม ในขณะที่ระบอบที่ประชาชนใช้ใช้อำนาจผ่านตัวแทน (Representative Democracy) นั้น ย้ำว่าการเมืองคือการแสวงหา หรือรวมกลุ่มกันแสวงหาประโยชน์ให้แก่เฉพาะตน หรือเฉพาะกลุ่ม

การเมืองในความหมายของระบบที่ประชาชนปกครองดูแลตนเอง (Self-Government Democracy) ต้องอาศัยการเสียสละผลประโยชน์เฉพาะตน เฉพาะกลุ่ม เพื่อส่วนรวม หรือการประสานผลประโยชน์เฉพาะตน เฉพาะกลุ่มเข้ากับผลประโยชน์ส่วนรวม ซึ่งการเน้นส่วนรวมเป็นหลักนี้จะได้มาก็ด้วยการปลูกฝังจิตสำนึกหรือคุณธรรมแห่งความเป็นพลเมือง (civic virtue) ให้ประชาชน การเมืองในความหมายใหม่นี้ ต้องมีความเชื่อมโยงหรือต้องมียอดต่อที่ชัดเจนกับคุณธรรม หรือจริยธรรม การเมืองจะขาดคุณธรรมหรือจริยธรรมไม่ได้ แต่คุณธรรมนั้นต้องมีไว้เพื่อการทำประโยชน์ให้ส่วนรวมเป็นหลัก มิใช่เป็นเพียงคุณธรรมหรือจริยธรรมเพื่อให้ปัจเจกบุคคลมีความเจริญก้าวหน้าเฉพาะตนเท่านั้น

ประชาธิปไตยชนิดที่ประชาชนปกครองตนเอง (Self-Government Democracy) ไม่ต้องการการปกครองที่ดีเท่านั้น แต่ต้องการการปกครองด้วยตนเองที่ดี และถ้าการปกครองด้วยตนเองนั้นไม่ดีก็ปรับปรุงจนดีเอง โดยไม่ต้องละทิ้งการปกครองดูแลพึ่งพาตนเอง ประชาธิปไตยที่มุ่งให้ประชาชนปกครองดูแลพึ่งพาตนเอง (Self-Government Democracy) นั้น เชื่อว่าการเมืองที่เน้นการกระทำประโยชน์ให้แก่ส่วนรวมนั้น ใช่ว่าจะได้มาโดยธรรมชาติก็หาไม่ เพราะธรรมชาติของมนุษย์มีแนวโน้มจะนำไปสู่การเห็นแก่ตัว การเอารัดเอาเปรียบ ดังนั้น เราต้องให้การศึกษาทางการเมืองแก่ประชาชน เพื่อทำให้ประชาชนมีสำนึกแห่งความเป็นพลเมือง ซึ่งเสียสละเพื่อบ้านเมือง ส่วนรวม ชุมชนและท้องถิ่น การเมืองในความเห็นของทฤษฎีที่เน้นประชาชนปกครองดูแลพึ่งพาตนเอง (Self-Government Democracy) จึงเป็นคุณธรรมหรือจริยธรรมอย่างหนึ่ง หรือเป็นสุดยอดของคุณธรรมหรือจริยธรรมนั่นเอง

ประชาชนกับบทบาททางการเมือง

นงเยาว์ พิระตานนท์ (2541: 45) ได้เสนอแนวคิดประชาชนกับบทบาททางการเมืองว่ามีลักษณะสอดคล้องกันระหว่างผู้ปกครองกับผู้ได้ปกครอง ดังที่อริสโตเติลกล่าวว่า การเมืองคือความผูกพันระหว่างประชาชนกับรัฐ ดังนั้นการเมืองกับประชาชนจึงมีอาจจะแยกออกจากกันได้ ประชาชนของแต่ละรัฐต่างก็มีบทบาทในอันที่จะแสดงออกทางการเมือง ในฐานะที่เป็นฝ่ายปกครองหรือฝ่ายที่ถูกปกครอง และในการที่จะแสดงบทบาททางการเมืองเหล่านี้ ประชาชนก็ควรจะได้เข้าใจถึงสิทธิเสรีภาพ และหน้าที่ของตนรวมทั้งบทบาทที่จะเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองในด้านต่าง ๆ ด้วย

สิทธิ (Right) แปลว่า อำนาจหรือประโยชน์ที่กฎหมายรับรองและคุ้มครองให้ หรือแปลว่า อำนาจอันชอบธรรมสิทธิแบ่งเป็น 2 อย่าง

สิทธิทางแพ่ง (Civil Rights) คือสิทธิในฐานะที่เป็นประชาชน เป็นความคุ้มกันทางกฎหมายที่รัฐมอบให้แก่ประชาชนในฐานะที่เป็นประชาชนของรัฐ เป็นสิทธิที่บุคคลมีพร้อมกับการมีสภาพบุคคล ตำราบางเล่มเรียกสิทธิทางแพ่งนี้ว่า “สิทธิส่วนบุคคล” (Individual Rights)

สิทธิทางแพ่งของประชาชนในแต่ละรัฐนั้น ไม่เหมือนกันและไม่เท่าเทียมกัน คือ มีจำนวนไม่เท่ากัน และขอบเขตไม่เท่ากัน แต่โดยทั่วไปแล้วสิทธิทางแพ่งที่เอกชนในรัฐจะต้องมีเช่น

- สิทธิในชีวิต
- สิทธิในทรัพย์สิน
- สิทธิในการทำสัญญา
- สิทธิในการนับถือศาสนา
- สิทธิที่จะมีความเห็นที่อิสระและการแสดงออกซึ่งความเห็นนั้น
- สิทธิในการเป็นสมาชิกหรือการตั้งสมาคม
- สิทธิในครอบครัว
- สิทธิที่จะมีความเสมอภาคกันภายในกฎหมาย ฯลฯ

2. สิทธิทางการเมือง (Political Right) คือ สิทธิที่จะเข้ามีส่วนร่วมในการปกครอง ผู้มีสิทธิทางการเมืองนั้น ได้แก่ บุคคลที่รัฐยอมให้มีส่วนในการแสดงออกซึ่งเจตนารมณ์ทางการเมือง ซึ่งได้แก่ การออกเสียงเลือกตั้ง การจัดตั้งพรรคการเมือง หรือเป็นสมาชิกพรรคการเมือง สิทธิทางการเมืองนี้เกิดขึ้นโดย บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญและกฎหมายต่าง ๆ ของรัฐ เจ้าของสิทธิมีสิทธิที่จะใช้สิทธินั้นหรือไม่ก็ได้ แต่บางรัฐมีกฎหมายบังคับให้ประชาชนใช้สิทธิทางการเมือง เช่น สิทธิในการออกเสียงเลือกตั้ง เป็นต้น ถ้าผู้ใดไม่ใช้สิทธินี้ ก็อาจได้รับโทษทางอาญาตามแต่กฎหมายจะกำหนดไว้

รัฐที่ให้สิทธิทางการเมืองแก่ประชาชนส่วนใหญ่ย่อมถือว่ารัฐนั้นเป็นรัฐประชาธิปไตย ดังนั้น สิทธิทางการเมืองกับประชาธิปไตยจึงเป็นของคู่กัน ประเทศที่เป็นประชาธิปไตยมาก ก็จะทำให้สิทธิทางการเมืองแก่ประชาชนมาก และในการนี้รัฐจะเป็นผู้กำหนดว่าผู้ใดบ้างจะมีสิทธิทางการเมือง และมีขอบเขตมากน้อยเพียงใดอย่างไรก็ตาม รัฐควรจะให้สิทธิทางการเมืองแก่ประชาชนจำนวนมากที่สุด และอย่างรับผิดชอบที่สุดด้วย

ในปัจจุบันนี้สิทธิต่าง ๆ ของประชาชนได้รับการยอมรับ และให้การยอมรับ และให้การรับรองมากยิ่งขึ้น ซึ่งนอกจากจะกำหนดไว้ในกฎหมายธรรมดาแล้ว ยังได้บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นกฎหมายหลักที่ใช้ปกครองประเทศ และยอมรับกันว่าสิทธิของประชาชนนี้ เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งต่อบทบาททางการเมืองของประชาชน (นงเยาว์ พิระตานนท์ 2541: 45-46)

เสรีภาพ (Liberty) โดยทั่ว ๆ ไป คำว่าเสรีภาพ มักจะให้ความหมายอย่างง่าย ๆ ว่าเป็นการกระทำตามสิทธิที่มีอยู่ เมื่อเกิดสิทธิแล้ว เสรีภาพจึงเกิดตาม แต่ในทางรัฐศาสตร์นั้น คำว่า เสรีภาพ มีความหมายหลายอย่างดังนี้

1. เสรีภาพตามธรรมชาติ (Natural Liberty) คือเสรีภาพของเอกชนที่จะคิด และกระทำตามความปรารถนาของตนอย่างเต็มที่ โดยไม่ถูกแทรกแซงจากบุคคลอื่น หรือไม่ถูกจำกัดโดยประเพณีทางสังคม

2. เสรีภาพแห่งชาติ (National Liberty) หมายถึงความเป็นเอกราช หรือการมีอำนาจปกครองตนเอง โดยรัฐอื่นไม่มีสิทธิที่จะเข้ามาเกี่ยวข้องหรือแทรกแซง ซึ่งตามความหมายนี้เสรีภาพแห่งชาติ ก็เหมือนกับอำนาจอธิปไตยภายนอก (External Sovereignty) นั่นเอง

3. เสรีภาพทางการเมือง (Political Liberty) หมายถึงการที่ประชาชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการปกครองประเทศ ซึ่งเสรีภาพข้อนี้จะมีความน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับระบบการปกครองของรัฐนั้น ในปัจจุบันเสรีภาพทางการเมืองแสดงออกในการใช้สิทธิเลือกตั้ง

4. เสรีภาพทางแพ่งหรือเสรีภาพในฐานะที่เป็นประชาชน (Civil Liberty) คือสิทธิต่าง ๆ ที่รัฐกำหนดขึ้นและคุ้มครองให้แก่ประชาชนทุกคน เช่นเสรีภาพในร่างกาย ซึ่งหมายถึงความปลอดภัยในการที่จะถูกจับกุมคุมขัง หรือตรวจค้นตัวโดยพลการ เสรีภาพในเคหสถาน เสรีภาพในการสัญจรไปมาติดต่อสื่อสาร การมีสิทธิที่จะกระทำการกิจการต่าง ๆ ภายในขอบเขตของกฎหมาย ไม่ขัดต่อความสงบ เรียบร้อย หรือศีลธรรมอันดีของประชาชน ไม่ละเมิดสิทธิเสรีภาพผู้อื่น

เรื่องของเสรีภาพมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องของอำนาจอธิปไตย อำนาจอธิปไตยนั้นเป็นอำนาจอสูงสุดของรัฐ ส่วนเสรีภาพเป็นสิทธิ หรืออำนาจของเอกชนที่อยู่ภายในรัฐ บางครั้งก็มีการถกเถียงกันว่า รัฐกับเอกชนใครเป็นผู้มีความสำคัญมากกว่ากัน นักปราชญ์บางท่านเห็นว่า เสรีภาพมีความสำคัญกว่าอำนาจอธิปไตย รัฐต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนประกอบการ โดยเสรีตาม

ความสามารถของตน ส่วนรัฐควรมีหน้าที่เฉพาะการรักษาความสงบเรียบร้อยภายในรัฐเท่านั้น เพราะถ้ารัฐมีอำนาจอธิปไตยมากเกินไปจนไม่มีขอบเขต ก็จะเป็นหนทางนำไปสู่ระบอบทรราชย์ (Tyranny) ได้ แต่นักปราชญ์บางท่านมีความเห็นว่า อำนาจอธิปไตยมีความสำคัญกว่าเสรีภาพ รัฐควรมีอำนาจอย่างกว้างขวาง เอกชนต้องอยู่ใต้อำนาจของรัฐเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม เพราะถ้าเอกชนมีเสรีภาพมากเกินไปจนไม่มีขอบเขต ก็จะเป็นหนทางนำไปสู่ระบอบอนาธิปไตย (Anarchy) คือระบอบที่ไม่มีกฎเกณฑ์

อย่างไรก็ตามถ้าพิจารณากันอย่างถ่องแท้แล้ว เสรีภาพกับอำนาจอธิปไตย เป็นของที่พึงพาอาศัยและช่วยส่งเสริมซึ่งกันและกัน เสรีภาพจะอยู่ได้ก็ต่อเมื่อมีอำนาจอธิปไตยเป็นหลัก และเสรีภาพจะสมบูรณ์ยิ่งขึ้นถ้าหากว่ามีการใช้อำนาจอธิปไตยอย่างถูกต้องมีหลักการ (นงเยาว์ พิระตานนท์, 2541: 46-47)

หน้าที่ คือ กิจที่ต้องกระทำ ประชาชนของรัฐเมื่อมีสิทธิเสรีภาพที่รัฐมอบให้แล้ว ก็จะต้องมีหน้าที่พึงตอบสนองให้รัฐควบคุมไปด้วย ในรัฐธรรมนูญจึงได้กำหนดหน้าที่ของประชาชนไว้ แต่เป็นหลักการใหญ่ ๆ ส่วนรายละเอียดและสภาพบังคับ จะบัญญัติไว้ในกฎหมายธรรมดาอีกชั้นหนึ่ง เมื่อประชาชนได้เข้าใจถึงสิทธิ เสรีภาพ และหน้าที่ของตน ว่ามีความหมาย และขอบเขตกว้างขวางมากน้อยเพียงใด จะทำให้ดำเนินบทบาททางการเมืองได้อย่างถูกต้องและองค์การทางการเมืองที่จะทำให้ประชาชนมีบทบาททางการเมืองได้อย่างมีประสิทธิภาพก็คือ พรรคการเมืองและกลุ่มอิทธิพล (นงเยาว์ พิระตานนท์, 2541: 47)

วิทยากร เขียวกุล (2540: 208-209) กล่าวว่าคนจำนวนไม่น้อยยังถูกล่อลวงเกลตาทางสังคม ให้มีทัศนคติที่คับแคบทำนองว่า เมื่อมีรัฐสภาของผู้แทนที่มาจากการเลือกตั้งแล้ว เวลามีปัญหาเรื่องความขัดแย้งเรื่องสิทธิผลประโยชน์ระหว่างกลุ่มคนในสังคม ก็ควรที่เสนอผ่านไปทางสส. ผ่านทางรัฐสภาเท่านั้น ไม่น่าจะมีการเรียกร้องหรือนัดหยุดงาน การประท้วง หรือการชุมนุมใดๆ ในเมื่อรัฐสภาที่ประกอบไปด้วยผู้แทนที่ประชาชนได้เลือกมาอยู่แล้ว ก็ควรให้รัฐสภาและรัฐบาลซึ่งมาจากพรรคการเมืองเป็นผู้แก้ปัญหาเท่านั้น

ที่ว่าคับแคบก็เพราะว่า คำว่าประชาธิปไตยที่แท้จริงนั้น มีความหมายมากกว่า “ สิทธิในการเลือกตั้งผู้แทนในเขตที่ตนอาศัยอยู่เข้าไปนั่งในสภาได้ราว 1-3 ปี ” มากนัก ประชาธิปไตยที่แท้จริงหมายถึง การที่ประชาชนยอมมีสิทธิเสรีภาพในการพูด การเขียน การชุมนุม การตั้งสมาคม ตั้งสหกรณ์ ตั้งสหภาพแรงงาน เรียกร้องนัดหยุดงาน ตามขั้นตอน ฯลฯ เพื่อเป็นเครื่องมือในการเรียกร้องฝ่ายบริหารและฝ่ายนิติบัญญัติ ให้พิจารณาและทำตามความต้องการของประชาชน

ประชาธิปไตยที่แท้จริงก็คือ การที่ประชาชนจะต้องเป็นผู้มีสิทธิมีเสียงในการปกครองประเทศ ในการบริหารบ้านเมือง การออกกฎหมาย การตัดสินใจ และการกระทำทุกชนิดเกี่ยวกับส่วนรวม ไม่ใช่สิทธิแค่เลือกผู้แทนอย่างเดียว เสร็จแล้วก็ไม่มีสิทธิอย่างอื่นอีกซึ่งเป็นประชาธิปไตยเพียงเปลือกนอก

สรุปภาพรวม การเมืองคือความผูกพันระหว่างประชาชนกับรัฐ ดังนั้นการเมืองกับประชาชนจึงมีอาจจะแยกออกจากกันได้ ประชาชนของแต่ละรัฐต่างก็มีบทบาทในอันที่จะแสดงออกทางการเมือง ในฐานะที่เป็นฝ่ายปกครองหรือฝ่ายที่ถูกปกครอง และในการที่จะแสดงบทบาททางการเมืองเหล่านี้ ประชาชนก็ควรจะได้เข้าใจถึงสิทธิเสรีภาพ และหน้าที่ของตนรวมทั้งบทบาทที่จะเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองในด้านต่าง ๆ การเมืองไม่ว่าจะมองในด้านใดก็ตาม อาทิ สิทธิ เสรีภาพ หน้าที่ การแสดงออกทางการเมือง หรือมองที่ระบบการเมือง ไม่ว่าจะเป็นประชาธิปไตย หรือประชาธิปไตยแบบเผด็จการก็ตามที่ ประชาธิปไตยนั้นต้องมีลักษณะเดียวกัน คือ เป็นไปเพื่อส่วนรวม เพื่อชุมชน เพื่อสังคมอย่างแท้จริง ต้องเป็นประชาธิปไตยที่ส่งเสริมได้ตระหนักรู้ เข้าใจว่า เรามีภาระหน้าที่ใดที่ต้องกระทำ และเป็นระบอบการปกครองที่เอื้ออำนวยประโยชน์ให้แก่ประชาชนได้อย่างแท้จริง เป็นระบอบการปกครองที่ประชาชนสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองได้อย่างเต็มที่

2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาเรื่อง บทบาทในการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ ตำบลเชิงคอย อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ได้มีผู้ศึกษาเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ ในด้านต่าง ๆ ไว้ ดังนี้

ยุพิน เข้มมุกด์ (2531) ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ในสมัยอดีตว่า ในความพยายามที่จะสร้างเสถียรภาพทางการเมืองสิ่งสำคัญประการหนึ่งของกษัตริย์ล้านนาในช่วงครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงสิ้นพุทธศตวรรษที่ 21 คือการสถาปนาอุดมการณ์ของรัฐขึ้นใหม่ให้สอดคล้องกับอุดมคติของสถาบันสงฆ์และความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ – สังคมที่ขยายตัวมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพุทธศตวรรษที่ 21

นับตั้งแต่รัชกาลพญาติโลกราชเป็นต้นมาจวบจนถึงถึงรัชกาลพญาเมืองแก้ว สถาบันสงฆ์มีบทบาทและอิทธิพลในการสร้างคนให้เกิดภูมิปัญญามากขึ้น แม้ว่าสังคมจะประกอบไปด้วยคนหลายชนชั้น แต่พระสงฆ์ในยุคนี้เชื่อในความมีปัญญาของมนุษย์ จึงมุ่งเน้นสอนคนให้เกิดปัญญาด้วยสาระทางพุทธธรรมเพราะจะช่วยนำไปสู่การปฏิบัติที่ประกอบด้วยกุศลกรรม อุดมการณ์ของรัฐในทางพุทธศาสนาจึงมีสาระสำคัญว่า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นเสมือนพระโพธิสัตว์ ปฏิบัติพระราช

ภารกิจในฐานะธรรมิกกราชาธิราช ทั้งในฝ่ายพุทธจักร และอาณาจักร ล้วนเป็นไปเพื่อจรรโลงธรรม เพื่อจะยังพสกนิกรของพระองค์ทั้งพุทธจักรวรรดิให้เข้าใจพุทธธรรมลึกซึ้งยิ่งขึ้น และดำรงคนแต่สิ่งที่เป็นมงคลแก่ชีวิตในวิถีทางที่ชอบด้วยธรรมตามฐานะและหน้าที่ของตนด้วยความไม่ประมาท จะบรรลุความหลุดพ้น คือ นิพพานอันเป็นอุดมคติของชีวิตชาวพุทธเถรวาท

เนื่องจากพฤติกรรมการอุทิศถวาย ทั้งส่วนที่เป็นที่ดิน และผลประโยชน์รวมถึงผู้คนให้กับ วัดวาอารามต่าง ๆ โดยเฉพาะพระอารามหลวง เพื่อเป็นทานแก่พระศาสนาในอาณาจักรล้านนามีมาอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้ชุมชนวัดหรือศาสนจักรขยายตัวเติบโตขึ้น คนของศาสนจักรจึงมีฐานะเป็น อภิสัทธาธิชน หลุดจากอำนาจรัฐ เพราะได้รับการยกเว้นภาระหน้าที่ที่มีต่อฝ่ายอาณาจักร

อย่างไรก็ตาม ความขัดแย้งภายในพระราชวงศ์ และการรุกรานจากอำนาจภายนอกเป็นอุปสรรคต่อการมีเสถียรภาพทางการเมืองอยู่ไม่น้อย ปัจจัยแรกมีผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรกับพุทธจักร ซึ่งเกี่ยวเนื่องไปถึงสถานะทางสังคมและเศรษฐกิจด้วย ดูเหมือนว่าการที่กษัตริย์ล้านนามักต่อมาขาดบุญญาบารมี ทำให้ไม่สามารถแก้ปัญหาข้อขัดแย้งภายในและต่อต้านศัตรูภายนอกได้ การเสียดุลระหว่างฝ่ายอาณาจักรและศาสนจักรส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการเพิ่มอิทธิพลของฝ่ายหลังทั้งในด้านจำนวนคน และลาภสมบัติ ความเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ทำให้ผู้นำรัฐที่มีบุญญาบารมีทั้งทางฝ่ายอาณาจักรและศาสนจักรเช่น บุเรงนอง กษัตริย์พม่าฉวยโอกาสเข้ามาครอบครองล้านนาได้

ผู้วิจัยจึงเห็นว่า บทบาทของพระสงฆ์ในอดีตกับปัจจุบันนั้นเริ่มเปลี่ยนไปในทางปรับตัวมากขึ้น อดีตพระสงฆ์อาจเป็นฝ่ายตั้งรับการพัฒนา หรือมีส่วนร่วมทางการเมืองที่ทางฝ่ายรัฐหยิบยื่นให้ แต่ในสังคมปัจจุบัน พระสงฆ์มีบทบาทเป็นฝ่ายรุกมากขึ้น สังเกตได้จากโครงการพัฒนาทั้งหลายที่ดำเนินการ หรือริเริ่มโดยพระสงฆ์ คือ โครงการพัฒนาอาชีพในชุมชน โครงการปลูกศีลธรรมในวัด โครงการช่วยเหลือผู้ยากไร้ในสังคม กิจกรรมสำคัญทางการเมืองที่อาศัยวัดเป็นศูนย์กลางในการดำเนินการไม่ว่าจะเป็น การเลือกตั้งทุกระดับ มักจะอิงอาศัยวัดเป็นฐานในการดำเนินการ

พระมหาประยงค์ อุปเสน(2539)ได้ศึกษาบทบาทพระสงฆ์ในการบริหารและการจัดการศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด:ศึกษาเฉพาะกรณีศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด ในเขตจังหวัดหนองคาย พบว่า พระสงฆ์ส่วนใหญ่เป็นพระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาส มีพรรษามากกว่า 10 พรรษา มีภูมิปัญญาในท้องถิ่นนั้น มีระดับการศึกษาเบื้องต้นทางธรรมคือระดับชั้นเอก ทางโลกระดับประถมศึกษา ไม่มีประสบการณ์ทำงานเกี่ยวกับศูนย์เด็กมาก่อน แต่พบว่าโดยส่วนใหญ่มีประสบการณ์เกี่ยวกับทำงานสังคม เช่นเป็นครู ผู้อำนวยการศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ นักเผยแผ่ศาสนา ด้านบทบาทการบริหารและการจัดการศูนย์นั้น พระสงฆ์ส่วนใหญ่มีบทบาทสูง

ในการบริหารจัดการศูนย์ ซึ่งมีปัจจัยสำคัญที่ทำให้พระสงฆ์มีบทบาทที่โดดเด่นได้แก่ มีความมั่นใจในการทำงาน มีการอบรมและสัมมนา มีความสามารถในการระดมทุน ได้รับการยอมรับจากผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ทุกฝ่ายให้ความเอาใจใส่ และมีความสามารถดึงประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมได้ดี

งานวิจัยดังกล่าว ทำให้ทราบว่าพระสงฆ์ที่ทำงานสังคม เช่นเป็นครู ผู้อำนวยการศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ นักเผยแผ่ศาสนา นั้น มีประสบการณ์ในการทำงานมานาน แม้จะไม่มีคุณวุฒิที่เกี่ยวกับการพัฒนาโดยตรง แต่พระสงฆ์สามารถดำเนินงานการพัฒนาชุมชนได้เป็นอย่างดี ซึ่งเป็นภาระกิจที่ผู้วิจัยมีความประทับใจเป็นอย่างยิ่ง

อรอนงค์ ธรรมกุล(2539)ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการพัฒนาท้องถิ่นพบว่า กลไกสำคัญที่ทำให้สมาชิกขององค์กรชาวบ้านมีส่วนร่วม มีความเชื่อและมีอุดมการณ์ คือ ความผูกพันเป็นเครือญาติ มีผลประโยชน์ร่วมกัน อาทิ กิจกรรมฃาปนกิจสงเคราะห์ กิจกรรมงานบุญประเพณีของชุมชนและส่วนตัว กิจกรรมการพัฒนาสถานที่ชุมชนและสาธารณะประโยชน์ของหมู่บ้าน วัด โรงเรียน กิจกรรมกองทุนอาหารหมู่บ้าน กิจกรรมร้านค้าสหกรณ์

กระบวนการสำคัญในการทำงานร่วมกันของสมาชิกคือ การวางแผนงาน การดำเนินการ มีส่วนร่วมรับผลประโยชน์ที่เป็นรูปธรรมเช่น การกู้เงินกองทุน การฝึกอบรม ประชุมสัมมนา ศึกษาดูงานจากต่างหมู่บ้าน ประเด็นสำคัญที่ทำให้การรวมกลุ่มประสบผลสำเร็จคือ ความรู้สึกมีผลประโยชน์ร่วมกัน การเป็นเจ้าของโครงการต่าง ๆ ร่วมกัน การมีความรับผิดชอบสูงต่อกิจกรรมของหมู่บ้าน

สิ่งที่ผู้วิจัยมีความเห็นต่างกับงานวิจัยเบื้องต้นว่า กระบวนการรวมกลุ่ม การทำงานของกลุ่มประสบความสำเร็สูงนั้น อาจใช้ได้บางบริบท แต่อาจล้มเหลวในบางบางพื้นที่ เพราะการรวมกลุ่มของคนในชุมชนนั้น มักติดขัดกับคนเพียงไม่กี่คน เมื่อคนคนหนึ่งย้าย หรือ จากไป กลุ่มที่มีการรวมตัวนั้นอาจต้องยุติไปเพราะขาดการดำเนินการที่มีความเข้าใจของสมาชิกนั่นเอง ดังคำพูดที่ว่า การรวมกลุ่มไม่ใช่เรื่องยาก แต่รวมกลุ่มแล้วจะทำให้กลุ่มเจริญก้าวหน้าต่อไป เป็นเรื่องที่ยากยิ่งกว่า

เริงฤทธิ พลนามอินทร์ (2540) ได้ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาตามแนวพุทธศาสนาในจังหวัดอุดรธานี พบว่า พระสงฆ์ในจังหวัดอุดรธานีมีบทบาทในการพัฒนาตามแนวพุทธศาสนาทั้ง 3 ด้าน ดังนี้

1. การพัฒนาด้านวัตถุ พระสงฆ์ส่วนใหญ่มีบทบาทในการพัฒนาภายในบริเวณวัดเป็นสำคัญ ได้แก่ จัดสร้างห้องน้ำ ห้องส้วม และถังเก็บน้ำฝนเพื่อการจัดการด้านโภชนาการ และสุขภาพอนามัย จัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมเพื่อการศึกษาแก่นักบวชทุกวัยทุกระดับ การอนุรักษ์ป่าไม้ รวมทั้งการรักษาสภาพแวดล้อมภายในวัด และสร้างศาลาการเปรียญเพื่อ สาธารณูปการ ส่วน

นอกวัดได้บริจาคเงินเป็นกองทุนการศึกษาหรือสมทบทุนอาหารกลางวันและ สนับสนุนการก่อสร้างศาลาประชาคมในตำบลและหมู่บ้าน

2. การพัฒนาด้านจิตใจ พระสงฆ์ส่วนใหญ่ได้อบรมประชาชนในการสวดมนต์รักษาศีลพอ ๆ กับการแสดงพระธรรมเทศนาในวันพระ อบรมโดยใช้คำคม อุทาหรณ์ และสุภาษิต ประกอบตามโอกาสอันควร จากกลุ่มคนส่วนน้อยไปสู่กลุ่มคนส่วนใหญ่ รวมทั้งแนะนำและชักชวนให้ลด ละ เลิกอบายมุขอีกด้วย

3. การพัฒนาด้านสังคม พระสงฆ์ส่วนใหญ่ได้ช่วยกระตุ้นจิตใจประชาชนให้กระทำความดี ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความบริสุทธิ์ ยุติธรรม ร่วมประชุมและให้ข้อเสนอแนะการทำงานแก่คณะกรรมการหมู่บ้าน เพื่อสร้างความสามัคคีและความสงบสุขในชุมชน โดยสรุปแล้ว พระสงฆ์ในจังหวัดอุดรธานีมีบทบาทในการพัฒนาตามแนวพุทธศาสนาทั้ง สามด้าน เพื่อเผยแผ่พระธรรมคำสอน ส่งเสริมสนับสนุน และช่วยเหลือสังคมให้มีความ สงบสุขต่อไป

ผู้วิจัยเห็นด้วยกับงานวิจัยชิ้นนี้ เพราะการพัฒนาเมืองประกอบที่ครบทั้งสามด้าน ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาด้านวัตถุ การพัฒนาด้านจิตใจ การพัฒนาด้านสังคม เมื่อพิจารณาจากองค์ประกอบทั้งสามแล้ว เมื่อดำเนินการพัฒนาไปได้ระยะหนึ่ง ย่อมเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชน สังคมโดยรวม แต่เป็นห่วงในกระบวนการพัฒนาดังกล่าว เมื่อพิจารณา rayตัวบ่งชี้แล้ว การพัฒนาวัตถุ กับการพัฒนาสังคม ไม่ยาก เพียงมีงบประมาณเพียงพอเห็นเป็นรูปธรรม แต่การพัฒนาจิตใจเป็นเรื่องที่ยาก ต้องอาศัยระยะเวลา และต้องดำเนินการอย่างจริงจัง

นพดล ปัญญา(2545)ได้ศึกษาโครงสร้างทางการบริหารองค์กรศาสนาหลัก ในประเทศไทย กรณีศึกษา: ศาสนาพุทธ อิสลาม และคริสต์ พบว่า การบริหารเชิงพุทธคือ การบริหารโดยอาศัยหลักของพระพุทธศาสนาในการบริหาร การพัฒนาบ้านเมือง และการบริหารหน่วยงานรองมาตลอดจนการบริหารบ้านเรือน และการบริหารตนเองหลักธรรมที่สำคัญได้แก่ ทศพิธราชธรรม 10 พรหมวิหารธรรม 4 และอิทธิบาท 4 เป็นต้น

งานวิจัยของนพดล ปัญญานั้น ผู้วิจัยเห็นว่า เป็นความพยายามที่ท้าทายของการดึงทรัพยากรทางศาสนา มาบูรณาการให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งไม่ใช่เรื่องยาก แต่ก็ไม่ใช่เรื่องง่ายที่จะดำเนินการ เหมือนกับการที่พระสงฆ์พยายามเข้าไปมีบทบาทในการพัฒนาชุมชน พยายามเข้าไปมีบทบาททางการเมือง แต่บางครั้ง สังคมกับไม่เข้าใจ มีความรู้สึกที่ไม่ใช่กิจของสงฆ์ ซึ่งต้องอาศัยเวลาเป็นเครื่องพิสูจน์

วันชัย ปานจันทร์(2545)ได้ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการดูแลเด็กและเยาวชนที่พักอาศัยอยู่ในวัด ศึกษาเฉพาะกรณีพระสงฆ์ในเขตธนบุรี พบว่า บทบาทพระสงฆ์ที่เอื้อต่อการเลี้ยงดูเด็กและเยาวชนที่พักอาศัยอยู่ในวัด ซึ่งมีบทบาทตามอุดมคติ และบทบาทตามความคาดหวัง ซึ่งใน

ความเป็นจริงแล้วพระสงฆ์ได้ดำเนินการบทบาทในการสงเคราะห์เด็ก 5 ด้านอันประกอบด้วย 1. ด้านสวัสดิการ 2.ด้านจริยธรรม 3.ด้านการศึกษา 4.ด้านอาชีพ 5.ด้านสุขภาพอนามัย ซึ่งบทบาททั้ง 5 ด้านนั้น พระสงฆ์ได้อนุเคราะห์มาช้านาน ซึ่งแต่ละด้านนั้นพระสงฆ์จะดำเนินการเองบ้าง และชักนำหน่วยงานองค์กรการกุศลต่าง ๆ มาให้การสนับสนุน เมื่อมองในแต่ละด้านทำให้เข้าใจว่า พระสงฆ์ จะดูแลรักษาความปลอดภัย นำเด็กอบรมจริยธรรมศีลธรรม จัดหาที่เรียนแก่เด็ก จัดสอนเรื่องอาชีพ แนะนำอาชีพ แนะนำเรื่องการป้องกันโรคต่าง ๆ อย่างพร้อมเพรียง

งานวิจัยของวันชัย ปานจันทร์ นั้นผู้วิจัยเห็นด้วยเป็นอย่างยิ่ง เหตุว่า พระสงฆ์ไม่ควรมีบทบาทเพียงเป็นสัญลักษณ์ในการประกอบพิธีทางศาสนาเท่านั้น แต่พระสงฆ์ความต้องออกมาเพื่อพัฒนา เพื่อช่วยเหลือชุมชนให้มากกว่าที่เป็นอยู่ อาจมากกว่าบทบาททั้ง 5 ด้าน อย่างน้อยทรัพยากรของวัดที่ดัง ๆ มีพร้อมและเพียงพอที่จะช่วยรัฐ พัฒนาสงเคราะห์ อนุเคราะห์ประชาชน

พระดาล ญาณธโร(สิงห์ทอง, 2546)ได้ศึกษาทัศนคติและความคาดหวังของเยาวชนต่อบทบาทพระสงฆ์พบว่า พระสงฆ์ล้วนมีบทบาทตามคาดหวังของเยาวชนหลายด้าน แต่บทบาทที่เด่นคือ บทบาทด้านการจัดการศึกษาแก่เยาวชนชาวเขาได้ศึกษาเล่าเรียน บทบาทด้านคุณธรรมคือการสอนศีลธรรมในโรงเรียน

การจัดงานค่ายคุณธรรม งานพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ งานแสดงตนเป็นพุทธมามกะ งานบวชสามเณรภาคฤดูร้อน งานพระธรรมจาริกสัญจร และการสอนศาสนพิธีที่ควรรู้ บทบาทด้านการสงเคราะห์ปัจจัย 4 คือการจัดหาเครื่องอุปโภคบริโภค เครื่องนุ่งห่ม อุปกรณ์ก่อสร้าง การจัดยาสามัญประจำบ้าน บทบาทด้านการพัฒนาสาธารณประโยชน์ อาทิ การจัดตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็กก่อนวัยเรียนเยาวชนชาวเขา บทบาทด้านการปฏิบัติศาสนกิจของคณะสงฆ์และการปกครองสมณะสาธูป อาทิ การทำวัตรเช้า การออกบิณฑบาต การชักชวนชาวเขาไปทำบุญในวันสำคัญทางศาสนา การปกป้องพระพุทธศาสนา

งานวิจัยของพระดาล ญาณธโร ผู้วิจัยค่อนข้างที่เห็นด้วย ด้วยเหตุว่า เมื่อพระสงฆ์ดำเนินงานตามบทบาทดังกล่าว เป็นการทำงานสนองพระศาสนา สนองพระพุทธเจ้า ตอบแทนสังคมอย่างครบทุกด้าน บทบาทด้านการจัดการศึกษาแก่เยาวชน บทบาทด้านคุณธรรมคือการสอนศีลธรรมในโรงเรียนบทบาทด้านการสงเคราะห์ปัจจัย 4 บทบาทด้านการปฏิบัติศาสนกิจของคณะสงฆ์และการปกครองสมณะสาธูป ล้วนเป็นบทบาทที่สังคมยอมรับและศรัทธา ย่อมอำนวยความสะดวกแก่ทุกภาคส่วน เป็นการทำหน้าที่เพื่อหน้าที่

พระราชนนทร์ ไชยเจริญ (2546)ได้ศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักพุทธธรรมกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในพระพุทธศาสนา พบว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในทุกด้าน เพื่อ ผลที่จะมีต่อการบริหารจัดการและการพัฒนานั้น ควรเริ่มที่จะพัฒนาตัวมนุษย์เองก่อน เพราะ การ

พัฒนาชีวิตเพื่อความสุขในปัจจุบันหรืออนาคตก็ตาม ต้องพัฒนาคนให้มีคุณภาพ ชีวิตจะมีคุณภาพได้ก็ต้องมีคุณธรรม ดังนั้นคุณธรรมย่อมจะมีขึ้นได้ ความเจริญจะมีขึ้นได้ด้วยการฝึกฝนอบรม เรียกว่าหลักภาวนา 4 นั้น อันได้แก่ กายภาวนา สติภาวนา จิตภาวนา ปัญญาภาวนา

กายภาวนา คือการทำให้กายให้เจริญ มีความสัมพันธ์ที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ หมายถึงการพัฒนาทำให้มีสุขภาพแข็งแรงปราศจากโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ เพื่อควบคุมการใช้สอยปัจจัย 4 อันได้แก่ อาหาร เครื่องใช้ไม่สอย ที่พักอาศัย ยารักษาโรค

สติภาวนา คือการพัฒนาศีลธรรม มีพฤติกรรมทางสังคมที่พัฒนาแล้ว ไม่เบียดเบียน ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่บุคคลอื่น (ศีล 5)

จิตภาวนา คือการพัฒนาจิต เพื่อพัฒนาจิตให้มีคุณภาพ 3 ประการคือ 1. คุณภาพจิต จิตที่มีคุณธรรม 2. สมรรถภาพจิต คือความสามารถของจิต 3. สุขภาพของจิต คือจิตที่เป็นสุข

ปัญญาภาวนา คือ การพัฒนาปัญญา การทำปัญญาให้เจริญงอกงาม ในเบื้องต้นจะต้องมีความรู้ความเข้าใจในศิลปะวิทยาการ

ผู้วิจัยเห็นว่า งานวิจัยดังกล่าว เป็นงานวิจัยที่นำหลักธรรม เพื่อการพัฒนามนุษยครบทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนากาย การพัฒนาสติ การพัฒนาจิต การพัฒนาปัญญา เป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อน บางครั้งอาจมองเป็นเรื่องของคนกลุ่มใด กลุ่มหนึ่งไป ผู้วิจัยเห็นแย้งว่า การจะพัฒนาให้สำเร็จนั้น ไม่จำเป็นต้องพัฒนาหลาย ๆ อย่างพร้อมกัน แต่ควรเลือกการพัฒนาที่จำเป็น ก่อนหลังน่าจะเป็นประโยชน์มากกว่า อย่างน้อย การพัฒนาการ กับใจ ให้พร้อมน่าจะเป็นฐานในการพัฒนาในอนาคตยิ่งขึ้น

ยุวดี รื่นภาค (2550) ได้ศึกษาบทบาทพระสงฆ์ที่มีต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ศึกษากรณีองค์การบริหารส่วนตำบลสนับทึบ พบว่า

1. พระสงฆ์ซึ่งอยู่ในฐานะผู้นำท้องถิ่นมีบทบาทต่อการเลือกตั้งสมาชิกท้องถิ่น ในภาพรวมวัดทั้ง 4 แห่ง พระสงฆ์ที่ได้รับวิทยฐานะเป็นนักธรรมชั้นเอก จำนวน 14 รูป ส่วนใหญ่มีบทบาทต่อการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นโดยพิจารณาจากความสัมพันธ์ส่วนตัว ความคุ้นเคยสนิทสนม การเคยได้รับประโยชน์ของวัดและพระสงฆ์ที่มีต่อผู้สมัครรับเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่น ซึ่งอาศัยบทบาทฐานะของการเป็นผู้นำท้องถิ่นที่ได้รับการยอมรับและการสร้างความศรัทธา การเป็นที่เคารพนับถือจากชาวบ้าน แนะนำคุณสมบัติของผู้สมัครสมาชิกสภาท้องถิ่นโดยเฉพาะพระสงฆ์ที่เป็นเจ้าอาวาสวัด หรือประธานสงฆ์ จะมีบทบาทต่อการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นมากกว่าพระสงฆ์ทั่วไป สาเหตุที่พระสงฆ์เข้าไปมีบทบาทต่อการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นคือ ความเป็นเครือญาติ เพื่อนสนิทมิตรสหาย ผลประโยชน์ที่เคยได้รับ และผลประโยชน์ที่จะได้ตอบแทนเมื่อผู้สมัครสมาชิกสภาท้องถิ่นได้รับเลือกตั้ง

2. พระสงฆ์ซึ่งอยู่ในฐานะผู้นำท้องถิ่นมีบทบาทต่อการบริหารงานในองค์กรปกครองส่วนตำบล ในภาพรวมพระสงฆ์ที่ได้รับวิทยฐานะเป็นนักธรรมชั้นเอกมีบทบาทต่อการบริหารงานขององค์การบริหารส่วนตำบลโดยพิจารณาจากการปฏิบัติงานเพื่อประโยชน์ต่อสังคมและส่วนรวมตามบทบาทหน้าที่ ที่พระสงฆ์พึงกระทำ เช่น การเผยแผ่ธรรมะ การให้ที่พึ่งพิง การสงเคราะห์ การสอนหนังสือ ตามโครงการ หนึ่งครูพระหนึ่งตำบล และ โครงการ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปสู่ประชาชนในชนบทโดยผ่านหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (ที่มีชื่อเรียกว่า อ.ป.ต.)

การบริหารงานด้านการพัฒนาขององค์การบริหารส่วนตำบลพระสงฆ์จะมีส่วนร่วมเข้าร่วมรับฟังในเวทีประชาคมหมู่บ้านในแต่ละหมู่เพราะส่วนใช้สถานที่วัดเป็นเวทีประชาคม ส่วนงานโครงการด้านการพัฒนา พระสงฆ์ที่ได้รับวิทยฐานะเป็นนักธรรมชั้นเอก จะนำเสนอผ่านทางสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลที่เป็นตัวแทนหมู่ละ 2 คนเฉพาะโครงการที่วัดต้องการ

3. พระสงฆ์ซึ่งอยู่ในฐานะผู้นำท้องถิ่นมีบทบาทต่อการส่งเสริมและสนับสนุนงานขององค์การบริหารส่วนตำบล ในภาพรวมวัดทั้ง 4 แห่ง พระสงฆ์ที่ได้รับวิทยฐานะเป็นนักธรรมชั้นเอก จำนวน 13 รูป ที่จำพรรษาในพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบล มีบทบาทต่อการส่งเสริมและให้การสนับสนุนงานขององค์การบริหารส่วนตำบล โดยพิจารณาจาก กิจกรรม การปฏิบัติศาสนกิจของพระสงฆ์ ที่ได้สอดแทรกงาน กิจกรรมขององค์การบริหารส่วนตำบล โดยการประชาสัมพันธ์ การออกสถานีวิทยุชุมชน การเทศน์ ให้ความร่วมมือในโครงการต่างๆ ให้การอนุเคราะห์ การร่วมทัศนศึกษา พระสงฆ์และวัดได้มีส่วนร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบล สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบลโดยเข้าไปมีบทบาทหน้าที่ต่อกิจกรรมของ วัดเช่น การสอนหนังสือ การเป็นคณะกรรมการวัด การเป็นโฆษก มรรคทายกและการเป็นไวยาวัจกร

งานวิจัยของ ชูดี รื่นภาค นั้นผู้วิจัยผู้วิจัยมีเห็นแย้งในหลายประเด็น โดยเฉพาะบทบาทของพระสงฆ์ทางการเมือง อาทิพระสงฆ์ซึ่งอยู่ในฐานะผู้นำท้องถิ่นมีบทบาทต่อการเลือกตั้งสมาชิกท้องถิ่น มีบทบาทต่อการบริหารงานขององค์การบริหารส่วนตำบลนั้น นับว่าเป็นเรื่องที่ต้องระวัง โดยเฉพาะการแสดงออก เมื่อพิจารณาถึงเจตนาดีต่อการร่วมมือในการพัฒนาองค์การบริหารส่วนตำบลแล้ว แต่ องค์การบริหารส่วนตำบลนั้น มีการแบ่งฝ่ายการเมืองชัดเจน พระสงฆ์ไปแสดงออกที่ชัดเจนทางการเมืองย่อมนำไปสู่ความไม่สบายใจ ของทุกฝ่าย สิ่งที่ผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะเป็นทางออกที่ดีคือการของความร่วมมือด้านอื่น ๆ จาก อ.บ.ต ไม่ว่าจะเป็นเรื่องงบประมาณ บุคลากรในการนำมาพัฒนาจะเป็นเรื่องที่ดี และเป็นช่องทางในการนำทุกภาคส่วนมาพัฒนาร่วมกัน

พระมหาอยู่ นางจันทร์(2550)ได้ศึกษาบทบาทในการพัฒนาชุมชนของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลบ้านแปะอำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ระดับบทบาทในการ

พัฒนาชุมชนของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลบ้านแปะอำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ในภาพรวมระดับบทบาททั้ง 5 ด้าน อยู่ในระดับปานกลาง คือ ด้านการเป็นศูนย์รวมพลังในการป้องกันหมู่บ้านและด้านการเป็นศูนย์รวมข่าวสาร และ คือ ด้านการเป็นศูนย์ประสานงานระหว่างรัฐ วัด บ้าน ด้านการเป็นศูนย์รวมด้านความคิดเห็นทุกหมู่เหล่า และด้านการสงเคราะห์และอนุเคราะห์ประชาชน

ส่วน ปัญหาอุปสรรคในการพัฒนาชุมชนของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลบ้านแปะ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า มีอุปสรรคทั้ง 5 ด้าน ตามลำดับ ได้แก่ ด้านการสงเคราะห์และอนุเคราะห์ประชาชน เช่น ไม่มีการฝึกอาชีพโดยการรวมกลุ่มเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนที่ยั่งยืน และไม่ได้รับความร่วมมือจากภาครัฐเท่าที่ควร ด้านการเป็นศูนย์รวมพลังในการป้องกันหมู่บ้านให้เกิดสันติสุข เช่น ชาวชนยังขาดการอบรมด้านคุณธรรม จริยธรรม และการประสานงานในความร่วมมือเรื่อง ความปลอดภัยยังไม่จริงจัง ด้านการเป็นศูนย์รวมความคิดทุกหมู่เหล่า เช่น ประชาชนไม่เข้าใจบทบาทและหน้าที่ เพราะขาดบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถ เป็นศูนย์รวมความคิดของประชาชน และขาดการลงพื้นที่ เพื่อทำความเข้าใจปัญหาสาธารณะ ด้านการเป็นศูนย์ประสานงานระหว่างรัฐ วัด บ้าน เช่น ขาดสถานที่ประจำศูนย์รวม และขาดการประสานระหว่างกลุ่ม และบุคคลที่เกี่ยวข้อง และด้านการเป็นศูนย์รวมข้อมูลข่าวสาร เช่น ขาดศูนย์รวมข้อมูลข่าวสาร และขาดการประชาสัมพันธ์แหล่งข้อมูลข่าวสาร

สำหรับ แนวทางแก้ไข ข้อเสนอแนะในการพัฒนาชุมชนของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลบ้านแปะ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า แนวทางแก้ไข ข้อเสนอแนะทั้ง 5 ด้าน ตามลำดับ ได้แก่ ด้านการเป็นศูนย์รวมพลังในการป้องกันหมู่บ้านให้เกิดสันติสุข เช่น ควรเน้นการแก้ไขปัญหาเสพติดในกลุ่มประชาชนทุกระดับ ทำอย่างจริงจัง และเป็นรูปธรรม และใช้หลักธรรมแก้ไขปัญหาด้านการเป็นศูนย์รวมข้อมูลข่าวสาร เช่น ควรจัดศูนย์ประจำรวมข้อมูลข่าวสารอย่างทั่วถึง และมีการประชาสัมพันธ์แหล่งข้อมูล ข่าวสารอย่างต่อเนื่อง ด้านการเป็นศูนย์รวมความคิดทุกหมู่เหล่า เช่น ควรจัดบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถมาให้การอบรม เรื่องบทบาทและหน้าที่ ควรลงพื้นที่ดังกล่าว เพื่อเข้าใจปัญหาสาธารณะ และสามารถแก้ไขปัญหาด้านการเป็นศูนย์ประสานงานระหว่างรัฐ วัด

งานวิจัยของ พระมหาอยู่ นางจันทร์นั้น ผู้วิจัยเห็นด้วย ด้วยเหตุว่าเป็นงานที่สะท้อนการทำงานของพระสงฆ์เกือบทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นการสงเคราะห์วัตถุ การเข้าไปมีส่วนร่วม การพัฒนาอาชีพ การป้องกันแก้ไขยาเสพติด การพัฒนาอื่น ๆ การเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาสังคม การร่วมมือกับหน่วยงานของรัฐ และองค์กรเอกชน นับเป็นภารกิจที่สอดคล้องประสานอย่างกลมกลืนในการร่วมพัฒนาชุมชน

พระครูสิริอาภากร(บุญธรรม อำภา ,2550) ได้ศึกษาบทบาทเจ้าอาวาสด้านการปกครองและด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม:กรณีศึกษาเจ้าอาวาสในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ด้านการปกครองเจ้าอาวาสทุกวัด ในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่ 5 ตำบลต่างยึดหลักพระธรรมวินัยและยังอิงอาศัยพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ กฎ ระเบียบ ข้อบังคับและมติมหาเถรสมาคม ในการสนับสนุนส่งเสริมการบริหารคณะสงฆ์ให้เกิดความเรียบร้อยดังงามในหมู่สงฆ์ นอกจากนั้นยังได้ตั้งกติกาวัดขึ้นมาเพิ่มเติมอีกเพื่อบริหารปกครองคณะสงฆ์ เพราะสังคมปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างมาก พระธรรมวินัยและศีลอาจควบคุมได้ไม่ทั่วถึง เจ้าอาวาสจึงตั้งกฎเพื่อให้เกิดสันติสุขและความเป็นระเบียบเรียบร้อยดังงาม ด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรมนั้นพบว่า เจ้าอาวาสเกือบทุกวัดได้นำเอาหลักศาสนาธรรมไปเผยแผ่แก่ประชาชนในเชิงรุก อันทำให้ประชาชนได้รับความรู้และพัฒนามากยิ่งขึ้น พร้อมทั้งสนับสนุนกิจกรรมให้ประชาชนได้เข้าร่วมวันสำคัญในทางศาสนา อาทิ วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา ตลอดจน

พระปลัดประจวบ ทนผลงาม (2550) ได้ศึกษาการประยุกต์หลักพุทธธรรมในการพัฒนาชุมชนของพระครูพุทธธรรมรักษ์(บุญเห็น พุทธกรกิจโต) พบว่า ในการพัฒนาอะไรก็ตาม สำหรับผู้บริหารนั้น สิ่งที่ต้องมีไว้กำกับจิตใจนั้นคือคุณธรรมในการที่จะไปพัฒนา หลักธรรมนั้นคือ ธรรมที่ทำให้การบริหารสำเร็จ ใช้หลักมรรคาธรรม 4 ประการคือ

1. ตั้งใจ ความจริงใจต่อการพัฒนา ต่อการบริหารจัดการ
2. ทมะการข่มใจ ฝึกฝนพัฒนาตนเองตลอดเวลา
3. ขันติ การใช้ความอดทนต่อการพัฒนา เพราะการจะทำอะไรให้ประสบความสำเร็จนั้นต้องอาศัยความอดทน

4. จาคะ การเสียสละ การเป็นผู้บริหารหากเสียสละไม่เป็น ก็เป็นใหญ่ยาก

งานวิจัยของพระครูสิริอาภากรและพระครูปลัดประจวบ ทนผลงามนั้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่าเป็นงานที่ดี เพราะเป็นการนำสิ่งที่มิในพระศาสนาไปร่วมพัฒนาชุมชน คือการนำหลักธรรมการครองตน ครองเรือนไปแทรกในการพัฒนาให้เห็นผล แต่สิ่งที่น่าจะเพิ่มในงานวิจัยดังกล่าวคือหลักธรรมง่าย ในการพัฒนาเช่น การพึ่งตนเอง ความพยายามในการสู้ชีวิต ความมุ่งมั่นในการทำ ความดี เสริมเข้าไป เพราะน่าจะเกิดประโยชน์ต่อชุมชนมากขึ้น

พระมหาเนติวุฒิ เคารพปรัชญา (2550) ได้ศึกษาความร่วมมือของพระสงฆ์กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น:กรณีศึกษาองค์กรบริหารส่วนตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า พระสงฆ์ในตำบลสุเทพมีความร่วมมือกับองค์กรปกครองส่วนตำบลในลักษณะผ่านโครงการและกิจกรรมวัดเป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างกัน รูปแบบกิจกรรมที่พระสงฆ์กับองค์กรบริหารส่วนตำบลทำร่วมกัน เป็นกิจกรรมสำคัญทางพุทธศาสนา และวันสำคัญประเพณี

ท้องถิ่น ส่วนเรื่องความพร้อมของพระสงฆ์ในการทำงานร่วมกับท้องถิ่น จากการสังเกตและทำงานร่วมกับพระสงฆ์พบว่าพระสงฆ์ยังขาดประสบการณ์การทำงานด้านการเมือง ซึ่งที่ผ่านมาทำได้แค่เพียงกิจกรรมทางศาสนาเท่านั้น ทั้ง ๆ ที่พระสงฆ์เองก็มีศักยภาพเพียงพอที่จะดำเนินงานร่วมได้ อาจเป็นเพราะทัศนคติบางอย่างของสังคมที่ว่า พระสงฆ์ไม่ควรยุ่งการเมืองส่วนหนึ่ง จึงทำให้พระสงฆ์มีบทบาทในด้านนี้น้อย

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า งานวิจัยของพระมหานาคคุณุตติ เคารพปรัชญานั้นหากมีการพัฒนาต่อในแง่การทำวิจัยบทบาทพระสงฆ์ที่ควรจะเป็นในอนาคตแล้ว ย่อมทำให้ทราบว่า แท้จริงแล้วพระสงฆ์ที่มีความพร้อมในพระศาสนานั้น มีมากเพียงพอที่จะทำงานด้านชุมชน รวมทั้งการพัฒนาด้านอื่น ๆ สังเกตจากพระธรรมจาริกบนคอยสูง ร่วมกับชุมชนพัฒนาอยู่ร่วมสังคมกับชุมชนนั้น ทำงานโดยขาดแคลนงบประมาณ แต่สามารถพัฒนาชุมชนได้ผลเป็นอย่างดี พร้อมทั้งเป็นแกนนำในการพัฒนาชุมชน เช่นร่วมรักษาป่า ร่วมสอนหนังสือสอนชาวบ้าน ร่วมอธิบายการเมืองการปกครองของไทย ได้เป็นอย่างดี

พระมหาสังวรณี เทศนา (2550) ได้ศึกษาบทบาทของเจ้าอาวาสกับการพัฒนาชุมชน พบว่าเจ้าอาวาสมีรูปแบบในการพัฒนาชุมชนแบ่งเป็น 3 กลุ่มใหญ่ คือ

1. การพัฒนาด้านจิตใจ
2. การพัฒนาด้านคุณภาพชีวิต
3. การพัฒนาด้านอาชีพ

วิธีการพัฒนาชุมชนของเจ้าอาวาสนั้น ใช้วิธีการที่หลากหลาย ในการดำเนินการกิจกรรมการพัฒนาให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการพัฒนาทั้ง 3 ด้าน คือ เน้นประสานงานกับองค์กรหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนต่าง ๆ การให้คำปรึกษาแนะนำ สนับสนุนเจ้าอาวาสรูปอื่น หน่วยงานอื่นที่ดำเนินการอยู่ ในด้านทรัพยากรบุคคล วัสดุครุภัณฑ์และงบประมาณ โดยแบ่งเป็นงบประมาณของตนเอง งบประมาณที่มีผู้บริจาค งบประมาณของกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน และงบประมาณจากองค์กรต่าง ๆ ที่ตนเองเป็นผู้ประสาน ตลอดจนถึงเป็นผู้ปฏิบัติการเอง เช่น เป็นครูสอนศีลธรรมออกแสดงพระธรรมเทศนา

ในขณะที่การศึกษาความคาดหวังของชุมชน ต่อการพัฒนานั้น พบว่า ชุมชนโดยรอบวัด มีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เจ้าอาวาสดำเนินการอยู่ และเห็นว่ากิจกรรมที่ดำเนินการอยู่มีประโยชน์มาก ทั้งประโยชน์ต่อคนในรุ่นปัจจุบัน และคนในรุ่นลูกหลาน

ความต้องการของชุมชนต่อการพัฒนาชุมชนของเจ้าอาวาส เป็นไปในทิศทางที่เน้นให้มีการปรับปรุง พัฒนากิจกรรมให้ดีขึ้นแบบยั่งยืน

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง บทบาทในการพัฒนาด้านจิตใจ มิใช่เป็นการยกเลิกหรือยุติกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านั้น และหวังให้ทุกคนในชุมชนมีส่วนร่วมกับการกิจกรรมที่เจ้าอาวาสดำเนินการอยู่ และชุมชนเสนอแนะให้มีการจัดรูปแบบกิจกรรมที่หลากหลายลักษณะ มีการปรับปรุงและประยุกต์อยู่เสมอ มุ่งเน้นให้จัดกิจกรรมปลูกฝังตั้งวัยเยาว์การเปรียบเทียบรูปแบบ

และวิธีการพัฒนาชุมชนของเจ้าอาวาสในอำเภอคอยสะเกิด กับความคาดหวังของชุมชน อำเภอคอยสะเกิด ต่อการพัฒนาชุมชนของเจ้าอาวาส พบว่า สอดคล้องกับความคาดหวัง ความต้องการของชุมชน โดยวัดจากความต้องการของชุมชน เป็นไปในลักษณะที่จะพัฒนากิจกรรม ซึ่งมีกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เห็นว่า กิจกรรมที่ดำเนินการอยู่ดีแล้ว และให้ดำเนินการต่อไปอย่างต่อเนื่อง และวัดจากทัศนคติต่อประโยชน์ของกิจกรรมเห็นว่าเป็นกิจกรรมที่มีประโยชน์มาก

งานวิจัยของพระมหาสังวร เทศนานั้น นับว่ามีความเกี่ยวข้องที่สำคัญกับงานวิจัยของผู้วิจัยเป็นอย่างมาก เพราะเป็นการสานต่องานวิจัยที่ทำไว้ ที่มีความเกี่ยวข้องกับบทบาทของพระสงฆ์ ระดับพระสังฆาธิการ โดยเฉพาะประเด็นหลักที่มีต่อการพัฒนา 1. การพัฒนาด้านจิตใจ 2. การพัฒนาด้านคุณภาพชีวิต

3. การพัฒนาด้านอาชีพ ซึ่งสามารถแตกแขนงให้เป็นการพัฒนาที่สมบูรณ์ได้ สืบเนื่องจากหลาย ๆ ปัจจัยที่มีต่อการพัฒนา นับว่า เป็นเรื่องสำคัญต่อการพัฒนายิ่ง ๆ ขึ้นไป โดยเฉพาะการพัฒนาคุณภาพชีวิต ควบคู่การพัฒนาจิตใจ

รุ่งโรจน์ ลีสกุลรักษ์ (2550) ได้ศึกษาพุทธศาสตร์ในการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพชุมชนให้เข้มแข็ง : กรณีศึกษาชุมชนสวนดอก พบว่า จากการสัมภาษณ์ประธานชุมชนและคณะกรรมการชุมชนสวนดอก พบปัจจัยที่ทำให้ชุมชนสวนดอกประสบความสำเร็จ ในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ได้แก่ ความสามารถของผู้นำชุมชนและคณะกรรมการชุมชนสวนดอก มีความซื่อสัตย์ จริงใจ เสียสละ ความสามัคคีและร่วมกันทำเพื่อชุมชน การบริหารจัดการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน การทำงานที่โปร่งใสตรวจสอบได้ มีส่วนร่วมในการกำหนดกฎ ระเบียบ และข้อบังคับของชุมชน แก้ไขปัญหาของสมาชิกชุมชน รักษาประเพณี วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น สมาชิกในชุมชนได้รับความรู้ทางวิชาการและวิชาชีพ การประสานงานระหว่างชุมชนและหน่วยงานรัฐบาล การจัดประชุมอย่างต่อเนื่องของชุมชน มีกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง และประชาสัมพันธ์ข่าวสาร และกิจกรรมในชุมชนและภายนอกชุมชนอย่างต่อเนื่อง

ด้านพุทธศาสตร์ที่ชุมชนสวนดอกใช้ในการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนและสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง ได้แก่ การสร้างผู้นำที่มีศักยภาพ โดยการใช้การศึกษาดูงาน การอบรม และการปฏิบัติจริง การพัฒนาท้องถิ่น โดยการให้ชุมชนจัดการตนเอง การสร้างการเรียนรู้ในชุมชน การใช้พลังชุมชนในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาของชุมชน การส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการ

พัฒนาชุมชนทุกขั้นตอนของชุมชน โดยการสนับสนุน ประสานงาน และร่วมปฏิบัติงานในทุกกิจกรรมของชุมชนเข้มแข็ง สร้างความสามัคคี ความเอื้ออาทร และเกื้อกูล ในชุมชน สร้างความเข้าใจอันดีระหว่างประชาชนในชุมชนสวนดอก หน่วยงานราชการและเอกชน และให้ความร่วมมือประสานงานกับเครือข่ายภายนอกชุมชนความพึงพอใจของประชาชนในชุมชนสวนดอกต่อการบริหารงานของชุมชนสวนดอกด้านการบริหารงานของผู้นำชุมชนและกลุ่มต่างๆ ในชุมชน

งานวิจัยของรุ่งโรจน์ ลีสกุลรักษ์ นั้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่า มีประโยชน์มากต่อการพัฒนาชุมชน ต่อการเมือง และเศรษฐกิจ เพราะปัจจัยที่ทำให้ชุมชนประสบความสำเร็จ ในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ได้แก่ ความสามารถของผู้นำชุมชนและคณะกรรมการชุมชน มีความซื่อสัตย์ จริงใจ เสียสละ ความสามัคคีและร่วมกันทำเพื่อชุมชน การบริหารจัดการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน การทำงานที่โปร่งใสตรวจสอบได้ มีส่วนร่วมในการกำหนดกฎ ระเบียบและข้อบังคับของชุมชน แก้ไขปัญหาของสมาชิกชุมชน รักษาประเพณี วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น สมาชิกในชุมชนได้รับความรู้ทางวิชาการและวิชาชีพ การประสานงานระหว่างชุมชนและหน่วยงานรัฐบาล การจัดประชุมอย่างต่อเนื่องของชุมชน มีกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง และประชาสัมพันธ์ข่าวสาร และกิจกรรมในชุมชนและภายนอกชุมชนอย่างต่อเนื่อง ซึ่งน่าจะเป็นแบบอย่างแก่ชุมชนอื่น ๆ ได้นำไปเป็นแบบอย่างได้

โสภา ดาวจร (2550) ได้ศึกษาบทบาทของชุมชนในการจัดการกองทุนหมู่บ้าน พบว่า การรวมกลุ่มของคนในชนบทหมายถึงสมาชิกมีความรู้ความเข้าใจในระดับดี โดยเฉพาะเรื่องนโยบายกองทุนหมู่บ้าน การจัดตั้ง และการคัดเลือกกรรมการกองทุนหมู่บ้าน รวมทั้งเรื่องต่าง ๆ ในด้านความเข้าใจบทบาทของทุกฝ่ายในกรรมการหมู่บ้านนับว่ากรรมการ รวมทั้งประชาชนในหมู่บ้านมีความเข้าใจเป็นอย่างดี และเล็งเห็นถึงความสำคัญของกองทุนหมู่บ้าน สังกัดได้จากการจัดทำโครงการต่าง ๆ ในหมู่บ้าน ในอนาคตทุกฝ่ายมีเป้าหมายร่วมกันที่จะพัฒนากองทุนหมู่บ้านเป็นธนาคารหมู่บ้านต่อไป

งานวิจัยของโสภา ดาวจร นั้นได้ชี้ให้เห็นความสำคัญของการรวมกลุ่มในการพัฒนาในด้านต่างๆ ผ่านโครงการของรัฐบาลหรือเอกชน หากจะประสบความสำเร็จการรวมกลุ่มให้ความร่วมมือประสานกับหน่วยงานที่ดูแลอยู่ให้พัฒนานั้นตรงกับความต้องการของชุมชนถือเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนา

กมลวรรณ ทองจันทร์(2551) ได้ศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้นำชุมชนกับนักการเมืองท้องถิ่นในกระบวนการพัฒนาท้องถิ่นของเทศบาลตำบลยางเนิ้ง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำชุมชนกับนักการเมืองในกระบวนการพัฒนาท้องถิ่น ได้ร่วมมือประสานกันพัฒนาท้องถิ่น ในหลายด้าน อาทิ ด้านการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ด้านการพัฒนา

คุณภาพชีวิต กลุ่มผู้นำสามารถประสานความต้องการพื้นฐานของประชาชนในท้องถิ่นได้ถึงระดับรากหญ้า โดยคำนึงถึงความเดือดร้อนของประชาชนเป็นอันดับแรก รวมทั้งผลประโยชน์ที่ประชาชนได้รับมากที่สุด ในด้านการวางตัวของผู้นำท้องถิ่นนับเป็นด้านแรกของการที่ประชาชนจะเข้ามาพึ่งพิง ซึ่งประเด็นของการพบง่ายไม่ถือตัว เป็นปัจจัยสำคัญของการพัฒนาที่ประสบความสำเร็จ รวมทั้งการทำงานเป็นทีมที่ได้รับการยอมรับจากประชาชนในท้องถิ่น ทำให้การทำงานของประชาชนในท้องถิ่นประสบความสำเร็จอย่างสูง

ในประเด็นข้อเสนอแนะนั้น มีบ้างเล็กน้อยโดยเฉพาะการประสานงานที่ขาดข้อมูลการทำงาน ความเข้าใจซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะบทบาทหน้าที่ของผู้นำท้องถิ่นกับประชาชนในพื้นที่ ซึ่งเมื่อมีปัญหาขาดความเข้าใจซึ่งกันและกัน อาจเป็นอุปสรรคในการพัฒนาชุมชนต่อไป

จากการศึกษาเอกสารและการศึกษาที่เกี่ยวข้อง พบว่า บทบาทในการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์นั้น เป็นการพัฒนาของพระสงฆ์ ซึ่งดำเนินงานในด้านต่างๆ อันประกอบด้วย

1. ด้านการปกครองคณะสงฆ์ ได้แก่ งานด้านการบริหารพระภิกษุสามเณร ซึ่งพระสงฆ์ที่มีความรู้ ความสามารถจะได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะต่างๆ ตำแหน่งสังฆราช เป็นตำแหน่งสูงสุด รองลงมาได้แก่เจ้าคณะหน เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส และเลขานุการแต่ละเจ้าคณะ เป็นตำแหน่งสุดท้าย, มหาเถรสมาคม ถือว่าเป็นองค์กรปกครองสูงสุดของคณะสงฆ์ทั้งสองนิกาย
2. ด้านการจัดการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรและประชาชนทั่วไป ได้แก่ งานบริหารและเป็นอาจารย์สอนตามสถาบันการศึกษาของสงฆ์ที่มีอยู่ ได้แก่ มหาวิทยาลัยสงฆ์ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม-บาลี และแผนกสามัญศึกษา (ม.1-ม.6)
3. ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้แก่ การสอน การอบรม การแสดงธรรม การปาฐกถาธรรม และการเขียนตำรา และการปฏิบัติธรรม โดยเผยแผ่ผ่านสื่อต่างๆ เช่นวิทยุ โทรทัศน์ และหนังสือพิมพ์ เป็นต้น
4. ด้านการก่อสร้างและการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดวาอาราม หมายถึง การเป็นผู้ดูแลการสร้างวัดวาอาราม และรักษานูรณ์ซ่อมแซม
5. ด้านการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์แก่สังคม ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการทำประโยชน์แก่สังคมด้านต่างๆ เช่น การจัดการศึกษาแก่เด็กด้อยโอกาส การต่อต้านยาเสพติด การบริจาคเงินทุนแก่หน่วยงานต่างๆ และการส่งเสริมวิชาชีพต่างๆ เป็นต้น

ซึ่งบทบาทการพัฒนาในงานที่เกี่ยวข้องทั้งหมดที่กล่าวมาสรุปประเด็นได้ดังนี้คือ

1. บทบาทของพระสงฆ์ในการบริหารและการจัดการศึกษาของเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด
2. การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการพัฒนาท้องถิ่นในการเชื่อมโยงระหว่างบ้าน วัด

โรงเรียน ให้พัฒนาไปอย่างพร้อมเพรียงกัน

3. การพัฒนาให้พร้อมกันทั้งสามด้านคือด้านวัตถุ ด้านจิตใจ และด้านสังคม
4. การใช้หลักธรรมทางพุทธศาสนาช่วยในการพัฒนา
5. การประสานและให้ความร่วมมือกับองค์กรส่วนท้องถิ่นในการพัฒนาชุมชน
6. การชี้แนะแนวทางการพัฒนาให้ชุมชนเข้มแข็งโดยผ่านวิธีการที่หลากหลาย

จากการศึกษางานที่เกี่ยวข้องนี้จะเป็นบรรทัดฐานที่สำคัญยิ่ง ต่อการพัฒนาของหน่วยงานทุกภาคส่วน ทั้งในส่วนของคณะสงฆ์ ภาคประชาชนและภาครัฐสืบไป